

Žmogiškųjų vertybių skalė

Europos socialinio tyrimo rezultatai

Praeityje vyriausybės, svarstydamos naują politiką, dažnai nežinodavo savo piliečių prioritetų ir poreikių. Tačiau dabar Europos vyriausybės turi šaltinį, kuris gali padėti užpildyti nežinojimo spragas.

Europos socialinio tyrimo bendrakūrėjas profesorius seras Roger Jowell, kuriam suteiktas Britanijos Imperijos ordino komandoro laipsnis (angl. CBE)

TURINYS

Europos socialinis tyrimas

Žmogiškųjų vertybių skalė

Politinių vertybių konvergencija?

Nepritavimo imigracijai veiksniai

Ar vertybės turi reikšmės elgsenai?

Socialinis pasitikėjimas ir vertybių panašumas

Žmogiškųjų vertybių geografija

Gerovė, aplinka ir moralinės vertybės

Ryšys tarp asmeninių vertybių ir alkoholio vartojimo dažnumo

Vertybių skirtumai tarp tėvų ir nesančiųjų tėvais

Ar didžioji recesija turėjo įtakos žmonių vertybėms?

Žmogiškosios vertybės pasaulyje

EST išteklių: duomenys, mokymosi priemonės ir leidiniai

EUROPOS SOCIALINIS TYRIMAS

3 Artėjant Europos socialinio tyrimo (EST) duomenų rinkimo dvidešimtmečiui, pateikiame mokslinių tyrimų, pagrįstų Shalom H. Schwartz žmogiškųjų vertybių skalės klausimyno dalimi, apžvalgą

10 Mūsų pirmąją apklausą parengė Europos socialinis fondas 1995 m. Šios apklausos tikslas buvo suteikti mokslininkams, tyrėjams ir politikos formuotojams priemones, reikalingas socialiniams požiūriams, įsitikinimams ir elgsenai tarp Europos šalių ir pačiose šalyse nustatyti ir įvertinti.

20 Nuo 2002–2003 m. kas dvejus metus tyrime dalyvaujančiose šalyse atliekama apie 1 500 tiesioginių interviu. Kiekviename etape asmenys atrenkami taikant griežtus atsitiktinės tikimybinės atrankos metodus, naudojant asmenų, namų ūkių arba adresų imčių sąrašus. EST imtys apima visų tyrimo dalyvaujančių šalių gyventojus nuo 15 metų ir vyresnius.

26 Nuo 9-osios tyrimo bangos, įgyvendintos 2018–2019 m., buvo atlikta daugiau nei 425 000 tiesioginių interviu.

28 Kiekvienoje tyrimo bangoje užduodama daugiau nei 200 klausimų, kurie yra kruopščiai išversti į kiekvienos tyrimo dalyvaujančios šalies kalbą. Dauguma klausimų kartojama kiekvienoje tyrimo bangoje, tačiau

kaskart nagrinėjamos dvi temos, kurias pasiūlo skirtingų mokslo sričių tyrėjai.

Į 10-ąją tyrimo bangą bus įtraukti pagrindiniai klausimai apie klimato kaitą ir energijos išteklius, nusikalstamumą ir teisingumą, diskriminaciją, ekonominį teisingumą ir moralę, sveikatą ir gerbūvį, imigraciją, žiniasklaidos vartojimą, politines nuostatas ir dalyvavimą, pasitenkinimą valdžia ir pasitikėjimą demokratija, religija, pasitikėjimą kitais žmonėmis ir institucijomis bei gerovę.

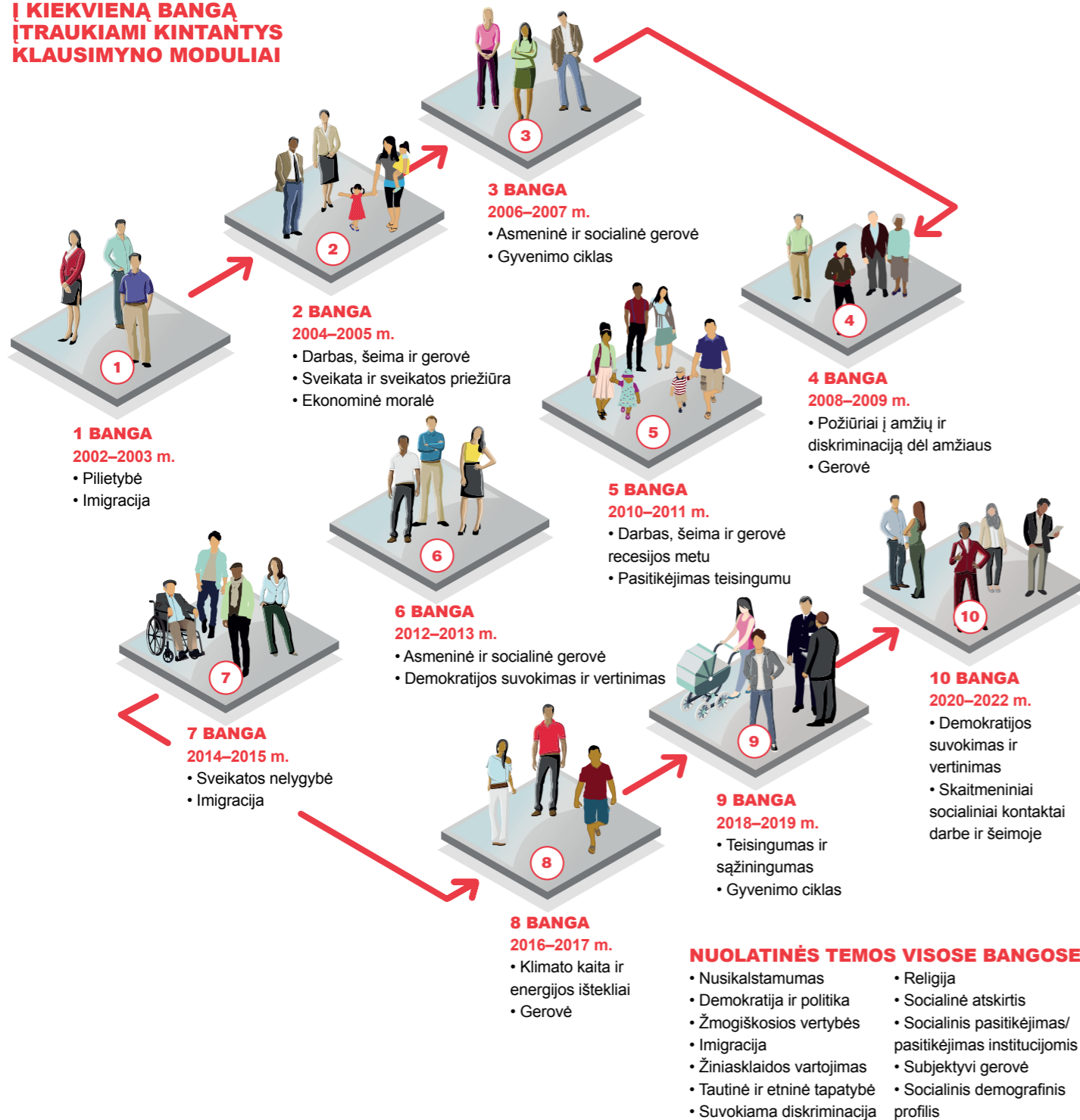
Apklausoje taip pat užduodami sociodemografiniai klausimai, todėl atsakymus į klausimus galima analizuoti pagal amžių, lytį, ekonominį profilį, etninę kilmę ir daugelį kitų veiksnių.

Į kiekvieną tyrimo bangą taip pat įtraukiama iš 21 rodiklio sudaryta žmogiškųjų vertybių skalė (arba kitaip – vertybinio portreto klausimynas). Šios skalės pagrindą sudaro Shalom H. Schwartz suformuluoti teiginiai, skirti suprasti respondentų moralines vertybes.

Shalom mielai sutiko parengti įvadą apie žmogiškųjų vertybių skalę ir šio leidinio 7-ame puslapyje pristatomą tyrimą.

Tikimės, kad jums patiks šis EST rezultatus pristatantis leidinys. Taip pat norėtume padėkoti visiems autoriams už jų atliktus tyrimus ir sklandų bendradarbiavimą.

**Į KIEKVIENĄ BANGĄ
ĮTRAUKIAMI KINTANTYS
KLAUSIMYNO MODULIAI**

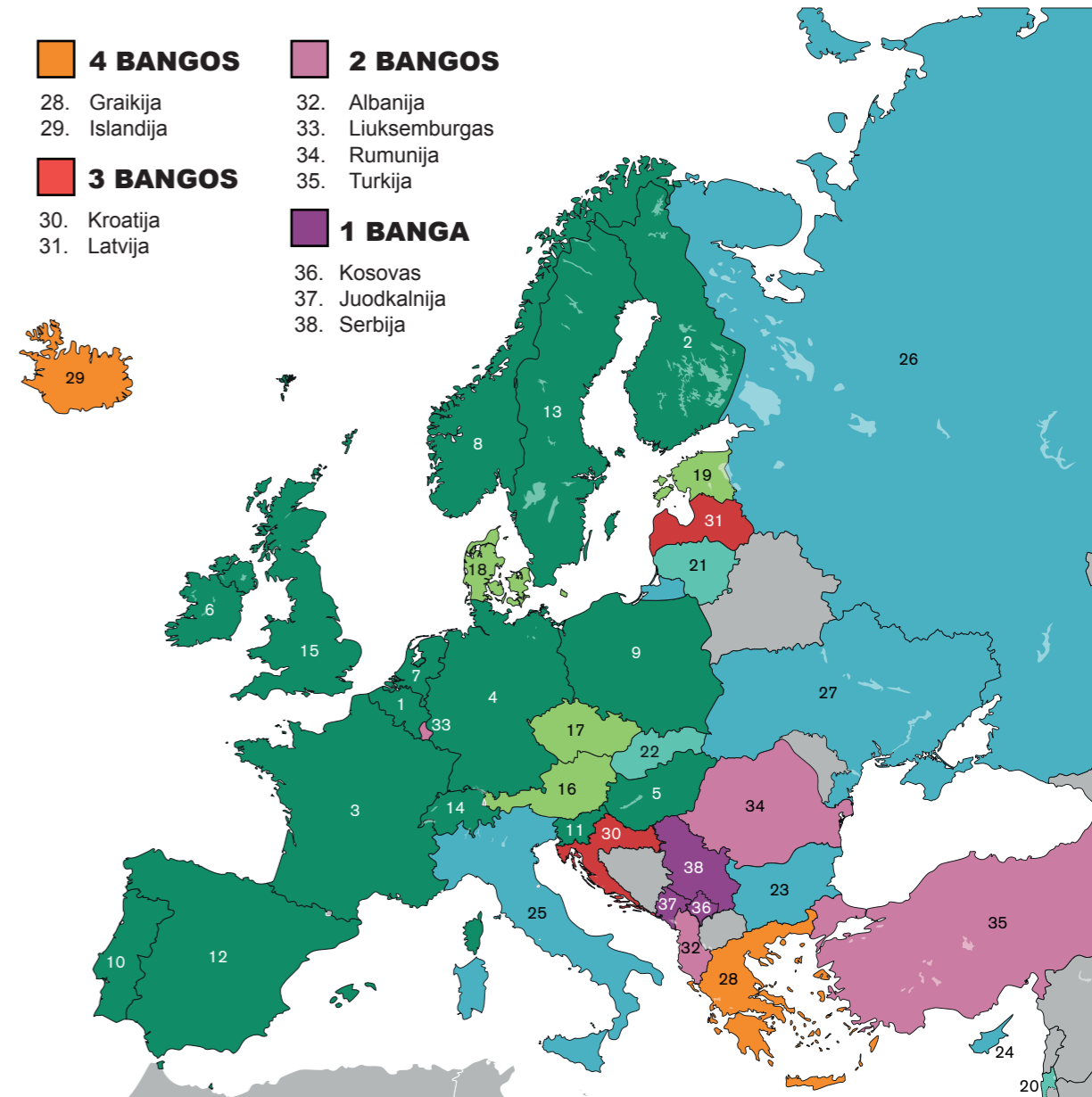
TYRIME DALYVAUJANČIOS ŠALYS

EST tikslas – apklausos būdu surinkti duomenis iš kuo daugiau Europos šalių, nes kuo platesnė aprėptis, tuo turtingesni duomenys

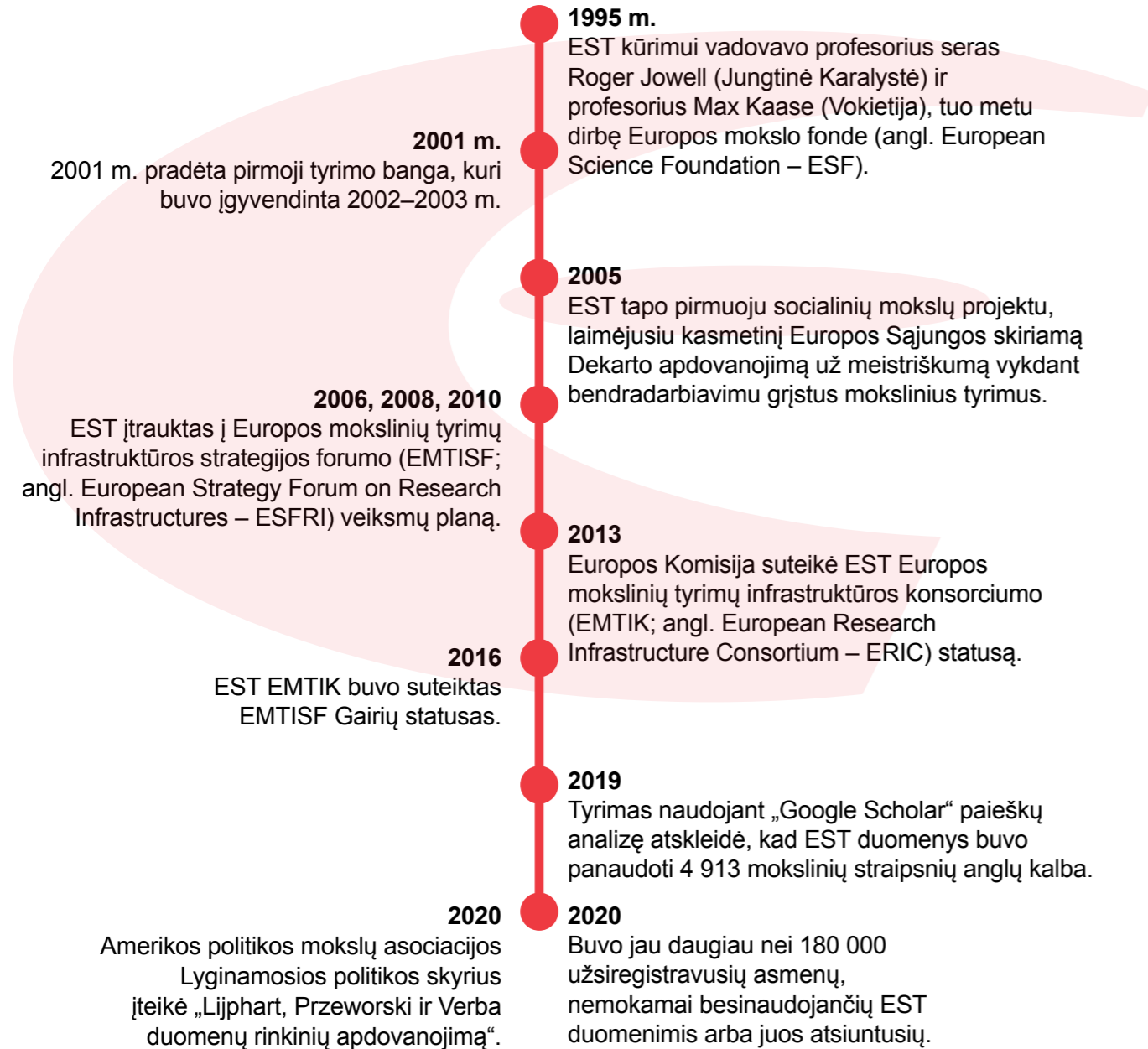
Nuo 1-osios EST bangos, vykdytos 2002–2003 m., bent vienoje bangoje dalyvavo 38 šalys. Visose devyniose EST bangose dalyvavo 15 šalių. Šiuo metu EST

turi daugiausia narių nei bet kuris kitas Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciūmas (angl. European Research Infrastructure Consortium – ERIC).

9 BANGOS	4 BANGOS	2 BANGOS
1. Belgija	28. Graikija	32. Albanija
2. Suomija	29. Islandija	33. Liuksemburgas
3. Prancūzija		34. Rumunija
4. Vokietija	3 BANGOS	35. Turkija
5. Vengrija	30. Kroatija	1 BANGA
6. Airija	31. Latvija	36. Kosovas
7. Nyderlandai		37. Juodkalnija
8. Norvegija		38. Serbija
9. Lenkija		
10. Portugalija		
11. Slovėnija		
12. Ispanija		
13. Švedija		
14. Šveicarija		
15. Jungtinė Karalystė		
8 BANGOS		
16. Austrija		
17. Čekija		
18. Danija		
19. Estija		
6 BANGOS		
20. Izraelis		
21. Lietuva		
22. Slovakija		
5 BANGOS		
23. Bulgarija		
24. Kipras		
25. Italija		
26. Rusija		
27. Ukraina		

EUROPOS SOCIALINIS TYRIMAS

ŽMOGIŠKŲJŲ VERTYBIŲ SKALĖ

Į Europos socialinį tyrimą (EST) visada buvo įtraukiamas iš 21 rodiklio sudarytas žmogiškųjų vertybių klausimynas – žmogiškųjų vertybių skalė, arba kitaip – vertybinio portreto klausimynas. Šią skalę sukūrė S. H. Schwartz (Jeruzalės Hebrajų universitetas), kad respondentus būtų galima suskirstyti pagal jų pagrindines vertybines orientacijas. Šioje leidinio dalyje Izraelio psichologas išsamiau aptaria pagrindinių žmogiškųjų vertybių teoriją ir tai, kaip šios vertybės yra matuojamos EST.

Kai kalbame apie žmonių vertybes, omenyje turime giliai įsišaknijusias abstrakčias orientacijas, padedančias pagrįsti, pateisinti ar paaiškinti žmonių nuomonę, požiūrį ir veiksmus. Šios orientacijos padeda ne tik paaiškinti, bet ir numatyti žmonių nuomonę, požiūrį ir elgesio modelius. Dar daugiau, jos daro įtaką socialiniams, politiniams ir ekonominiais pokyčiams visuomenėje bei pačios yra jų įtakoje. Vienas pagrindinių EST motyvų būtent ir buvo tiksliai išmatuoti vertybinius skirtumus tarp žmonių ir šalių bei įvertinti, kaip keičiasi vertybių svarba ir jų pasiskirstymas.

Tačiau EST rengėjams kilo sunkumų, nes nebuvo išsamaus, išbandyto ir efektyvaus analitinio priemonių rinkinio pagrindinėms vertybėms skirtingose šalyse įvertinti. Tuo metu vykdytos apklausos ir patvirtintos skalės buvo orientuotos į konkrečias temas. Net ir naudojamos kartu, šios priemonės neužtikrino išsamios ir teoriškai pagrįstos pagrindinių vertybių temos integracijos. Todėl EST rengėjai paprašė manęs sukurti vertybių skalę EST, kuri būtų pagrįsta mano tarptautiniu mastu išbandyta ir patvirtinta pagrindinių žmogiškųjų vertybių teorija.

Kiekvienoje kalboje yra daugybė

specifinių terminų vertybėms įvardyti. Kad galėtų efektyviai tyrinėti vertybes, mokslininkams reikia sumažinti šių terminų gausą ir pasilikti tokį terminų rinkinį, kuris būtų ir patogus vartoti, ir pakankamai išsamus. EST naudojama iš 21 rodiklio sudaryta žmogiškųjų vertybių skalė skirta matuoti dešimt plataus pobūdžio vertybių, apimančių visą spektrą siauresnės apimties vertybių, būdingų visų kultūrų žmonėms. Teorija, kuria yra pagrįsta skalė, teigia, kad vertybės susiformavo evoliucijos eigoje kaip priemonė, padedanti žmonėms išreikšti savo pagrindinius poreikius ir bendradarbiauti vieniems su kitais siekiant šiuos poreikius patenkinti. Vertybių susiformavimą sąlygojo trijų tipų universalūs poreikiai: biologiniai poreikiai, tarpasmeninio bendradarbiavimo poreikiai ir grupių gerovės bei išlikimo poreikiai. Vertybės padeda išreikšti šiuos poreikius kaip motyvuojančius tikslus (pvz., saugumo, geranoriškumo, kūrybiškumo, pasiekimų, tradicijos).

Visi pripažįstame tas pačias dešimt pagrindinių vertybių, tačiau skirtingai vertiname kiekvienos vertybės kaip pagrindinio principo, kuriuo turėtume vadovautis, svarbą. Kitaip tariant, kiekvienas žmogus,

grupė ar šalis turi savo vertybių svarbos hierarchiją. Šios dešimt vertybių sudaro apskritimą, kuriame vertybės, kuo labiau suderinamos viena su kita, tuo arčiau yra išsidėsčiusios viena šalia kitos, o kuo labiau konfliktuoti tarpusavyje linkusios vertybės yra atitinkamai labiau viena nuo kitos nutolusios. Kuo svarbesnė vertybė yra hierarchijoje, tuo didesnę įtaką ji daro įsitikinimams, elgsenai ir politikai. Kai pasireiškia tam tikra vertybė, suaktyvėja ir šiame apskritime esančios konfliktuojančios vertybės raiška. Dėl šios priežasties priimamus sprendimus sąlygoja kompromisai, kurie yra daromi dėl tarpusavyje prieštaraujančių vertybių (pvz., saugumo ir stimuliacijos; autonomiškumo ir konformizmo). Vertybių įtaka dažnai pasireiškia už sąmoningo suvokimo ribų.

Vertybės yra svarbios priimant įvairius tiek asmeninius, tiek politinius sprendimus; jos taip pat yra jautrios visuomenės spaudimui ir pokyčiams. Tiek asmeninės, tiek kolektyvinės vertybės keičiasi gana lėtai, tačiau jos vis dėl to keičiasi. Šiame leidinyje apibendrinti tyrimai atskleidžia kai kurias įžvalgas apie vertybes. ◀

POLITINIŲ VERTYBIŲ KONVERGENCIJA? DAUGIAPAKOPĖ POKYČIŲ 15-OJE ES ŠALIŲ 2002–2016 M. ANALIZĖ

Pepijn van Houwelingen, Jurjen Iedema ir Paul Dekker iš Nyderlandų socialinių tyrimų instituto (angl. The Netherlands Institute for Social Research – SCP) išnagrinėjo keletą apklausos klausimų, siekdami geriau suprasti politines vertybes. Autoriai analizavo ne tik požiūrius į homoseksualumą, migrantus ir pasitikėjimą nacionaliniais ir Europos parlamentais, bet ir tris S. H. Schwartz rodiklius.

Pagrindinės politinės vertybės, tokios kaip imigracijos pageidaujumas, palankumas LGBT ir pritarimas tolesnei Europos integracijai, ES valstybėse narėse labai skiriasi. Į šią tendenciją dėmesį jau atkreipė, pavyzdžiui, ir Inglehart ir Baker (2000).¹ Fžvelgiant iš Europos integracijos perspektyvos, galima tikėtis laipsniškos pagrindinių politinių vertybių konvergencijos Europos Sąjungos šalyse, kuri netgi būtų laikoma naudinga. Remiantis šia hipoteze, respondentų pagrindinių politinių vertybių skirtumai tarp šalių turėtų palaipsniui mažėti, o tai, laikui bėgant, turėtų rodyti mažėjančios tarpklausinės koreliacijos. Pasitelkę EST duomenis ir papildančius kintamuosius šiems pagrindinėms politinėms vertybėms 15-oje ES šalių įvertinti, galėjome padaryti išvadą, kad nuo šio amžiaus pradžios pagrindinės politinės vertybės šiose 15-oje Europos šalių nesupanašėjo, išskyrus vieną pagrindinių politinių

vertybių rodiklį – europeizaciją (t. y. „Europos vienijimasis turėtų ir toliau tęstis“). Reikia atkreipti dėmesį, kad visoje Europoje apskritai sumažėjo eurofilija ir pasitikėjimas Europos Parlamentu, o tai reiškia, kad 15-os analizuotų ES šalių piliečių nuomonės ir pagrindinės politinės vertybės greičiausiai supanašėjo tik vienu aspektu – padidėjo nepritarimas tolesnei Europos integracijai.

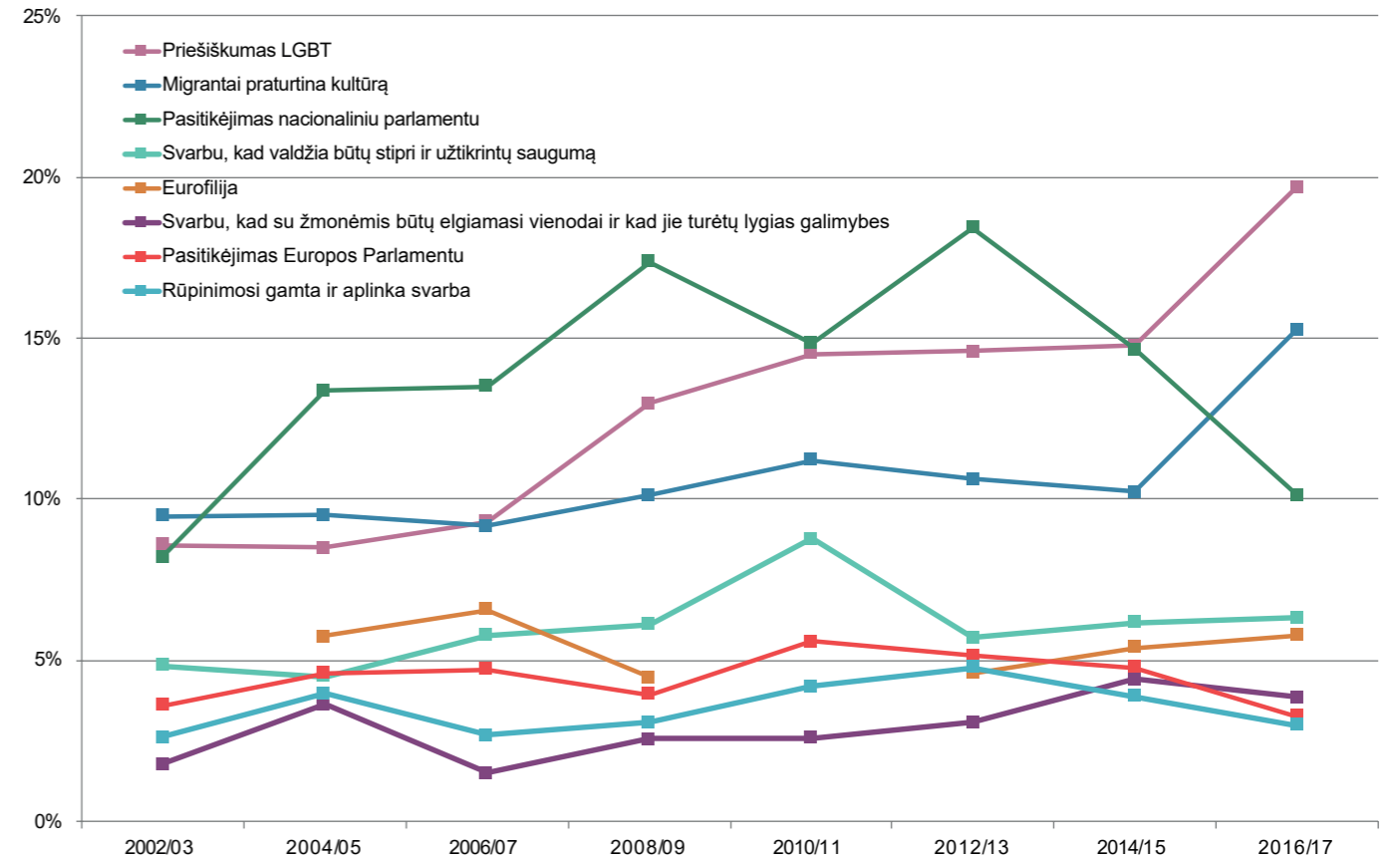
Kitaip tariant, mūsų hipotezė nepasitvirtino. Tarp ES šalių egzistavo ir tebeegzistuoja žymūs vertybiniai skirtumai. Pavyzdžiui, nors Nyderlanduose ar Švedijoje beveik visi mano, kad gėjams ir lesbietėms turėtų būti leidžiama gyventi taip, kaip jie nori, daugiau nei 50 % vengrų su šiuo teiginiu nesutinka. Viešosios nuomonės pokyčiai, susiję su pagrindinių politinių vertybių rodikliais, išskyrus eurofilijos rodiklį, šalyse taip pat skiriasi. Pavyzdžiui, Šiaurės Vakarų Europoje priešiškas LGBT mažėja, tuo tarpu Čekijos Respublikoje tendencijos beveik nesikeičia, o Vengrijoje ši antipatija netgi didėja. Tačiau apskritai LGBT sulaukia vis

didesnio palankumo ir tai atitinka Europos Sąjungos vertybes, todėl, žvelgiant iš šios „esminės“ perspektyvos, integracija iš tiesų pastebima.

Apskritai Šiaurės Vakarų Europos šalyse vyrauja panašios pagrindinės politinės vertybės ir panašus politinis pasitikėjimas savo šalies parlamentais bei Europos Parlamentu. Atsižvelgiant į tai, galima būtų teigti, kad jeigu tarp 15-os tirtų ES šalių nėra vertybių konvergencijos, gali būti sudėtinga užtikrinti tolesnę visos Europos Sąjungos politinę integraciją. Atsižvelgiant į galimą euroskepticizmo augimą ir didėjančią nepasitikėjimą Europos Parlamentu, negalima visiškai atmesti Europos Sąjungos iširimo ateityje galimybes. Šiame straipsnyje nustatytos vertybių grupės gali padėti numatyti tokio galimo iširimo prielaidas.

Šiuo metu recenzuojamame straipsnyje, kuriame remiamasi Europos vertybių tyrimo (angl. EVS) 1990–2017 m. duomenimis, tęsiame šią tyrimų kryptį ir bandome įvertinti

Asmeninių ir politinių vertybių bei politinio pasitikėjimo tarpklausinių koreliacijų pokyčiai (EST 1 banga – 8 banga)

visuomenės nuomonės pokyčius 18-oje ES šalių, kurie yra susiję su devyniais politinių vertybių rodikliais, apimančiais tris pagrindines politines vertybes: persikirstymą, asmeninį autonomiškumą ir kosmopolitizmą. Pagrindinių politinių vertybių skirtumai ir jų kaitos dinamika tarp šių 18-os Europos šalių yra ženklūs. Mūsų tyrimas leidžia daryti labai skirtingas išvadas apie pokyčio laike rezultatus, priklausomai nuo to,

kokią politinę vertybę analizuojame. ES šalyse iš esmės sutaria dėl persikirstymo ir kosmopolitizmo vertybių, tačiau skirtingai vertina asmeninį autonomiškumą. Reikėtų pastebėti, kad bendri pokyčiai kosmopolitizmo atžvilgiu vyksta ne taip, kaip norėtų ES, kadangi šalys vis skeptiškiau vertina ES plėtrą. Nors pokyčiai asmeninio autonomiškumo atžvilgiu vyksta ES pageidaujama linkme, buvusiose socialistinėse šalyse jie yra

daug lėtesni, o tai lemia skirtumus visos ES mastu. Norėtusi atkreipti dėmesį, jog šiame straipsnyje apžvelgtos tendencijos ir padarytos išvados atitinka mūsų ankstesnio straipsnio, parengto EST duomenų pagrindu, rezultatus. ☞

1. Inglehart, R. and W. Baker (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. In: American Sociological Review, jg. 65, nr. 1, p. 19-51.

TIESIOGINIAI IR NETIESIOGINIAI NEPRITARIMO IMIGRACIJAI EUROPOJE VEIKSNIAI: ASMENINĖS VERTYBĖS, KULTŪRINĖS VERTYBĖS IR SIMBOLINĖ GRĖSMĖ

Eldad Davidov, Daniel Seddig, Anastasia Gorodzeisky, Rebeca Rajjman, Peter Schmidt ir Moshe Semyonov savo straipsnio, pirmą kartą paskelbto etninių ir migracijos studijų žurnale „Journal of Ethnic and Migration Studies“, santraukoje vertino vertybines nuostatas imigracijos atžvilgiu.

Pastaraisiais dešimtmečiais imigrantų antplūdis į Europą lydėjo viešos diskusijos apie europiečių norą priimti imigrantus, jų baimę, kad Europos visuomenė pakeis savo tapatybę, ir neigiamą didelių gyventojų grupių požiūrį į imigrantus. Sociologinėje literatūroje pateikiama nemažai tyrimų, kuriuose bandoma paaiškinti šias nuostatas ir jų formavimąsi.

Be tokių sociodemografinių charakteristikų kaip amžius, išsilavinimas ir pajamos, taip pat buvo įvesti kontekstiniai kintamieji šalies lygmeniu, siekiant teoriškai paaiškinti, kaip konkurencijos grėsmė (t. y. konkurencijos baimė), imigracijos politika ar žiniasklaidos pranešimai didina neigiamą požiūrį į imigraciją ir kodėl atskirų asmenų ir šalių požiūris į imigraciją skiriasi. Šiame straipsnyje į žmogiškąsias vertybes žvelgiama kaip į veiksnį, kuris gali paaiškinti neigiamus požiūrius tiek individo, tiek šalies lygmeniu, todėl šis tyrimas papildo jau esamus. Pirmia, straipsnyje yra tiriama, ar ir kiek universalumo ir konformizmo arba tradicijos vertybės yra susijusios su neigiamu požiūriu

į imigraciją. Antra, yra siekiama išsiaiškinti, ar vertybės gali tiesiogiai ar netiesiogiai paaiškinti požiūrius į imigraciją, bandant nustatyti, ar (simbolinė) imigracijos keliama grėsmė turi įtakos šiam ryšiui. Kitaip tariant, tyrime nagrinėjama, ar vertybės tiesiogiai paaiškina šiuos požiūrius, ar visgi vertybės iš pradžių padidina arba sumažina jaučiamos grėsmės, kurią kelia imigracija, lygį, kas savo ruožtu formuoja požiūrius į imigraciją. Galiausiai darbe analizuojama, ar kultūrinės (o ne asmeninės) vertybės lemia asmeninių vertybių ir požiūrių į imigraciją sąsajas skirtingose šalyse ir ar jos turi įtakos nevienodam šių sąsajų stiprumui skirtingose šalyse.

Minėtoms prielaidoms įvertinti buvo naudojami 2014–2015 m. Europos socialinio tyrimo (EST) modulio apie imigraciją duomenys, kurie apėmė daugiau nei 35 000 respondentų iš 19 Vakarų ir Rytų Europos šalių. Šie duomenys leido iširti sąsajas tarp vertybių, jaučiamos grėsmės ir požiūrių į imigraciją daugelyje Europos šalių.

Tyrimas patvirtino autorių išdėstytus teorinius lūkesčius. Visų pirma, buvo nustatyta, kad universalumo vertybės siejamos su jaučiama mažesne (simbolinė) imigracijos keliama grėsme, o konformizmo arba tradicijos vertybės – su didesne grėsme. Antra, pastebėta, kad jaučiama grėsmė dėl imigracijos sąlygoja labiau neigiamą požiūrį į imigraciją. Trečia, paaiškėjo, kad daugeliu atvejų jaučiama grėsmė yra tik viena iš vertybių–požiūrių į imigraciją mechanizmo dalių, nes vertybės sąlygoja ne tik jaučiamą grėsmę, bet ir daro nepriklausomą poveikį požiūriams į imigraciją. Kitaip tariant, pastebėta, kad daugumoje šalių vertybės veikia kaip tiesioginis veiksnys, galintis paaiškinti požiūrius į imigraciją, net jei jaučiama grėsmė yra vertinama kaip šios sąsajos netiesioginis veiksnys. Taip pat tyrime buvo patvirtinta prielaida, kad visuomenėse, kurioms būdingas žemesnis socialinio kapitalo lygis ir aukštesnis intelektinio ir emocinio autonomiškumo kultūrinių vertybių lygis, asmeninės vertybės vaidina svarbesnį

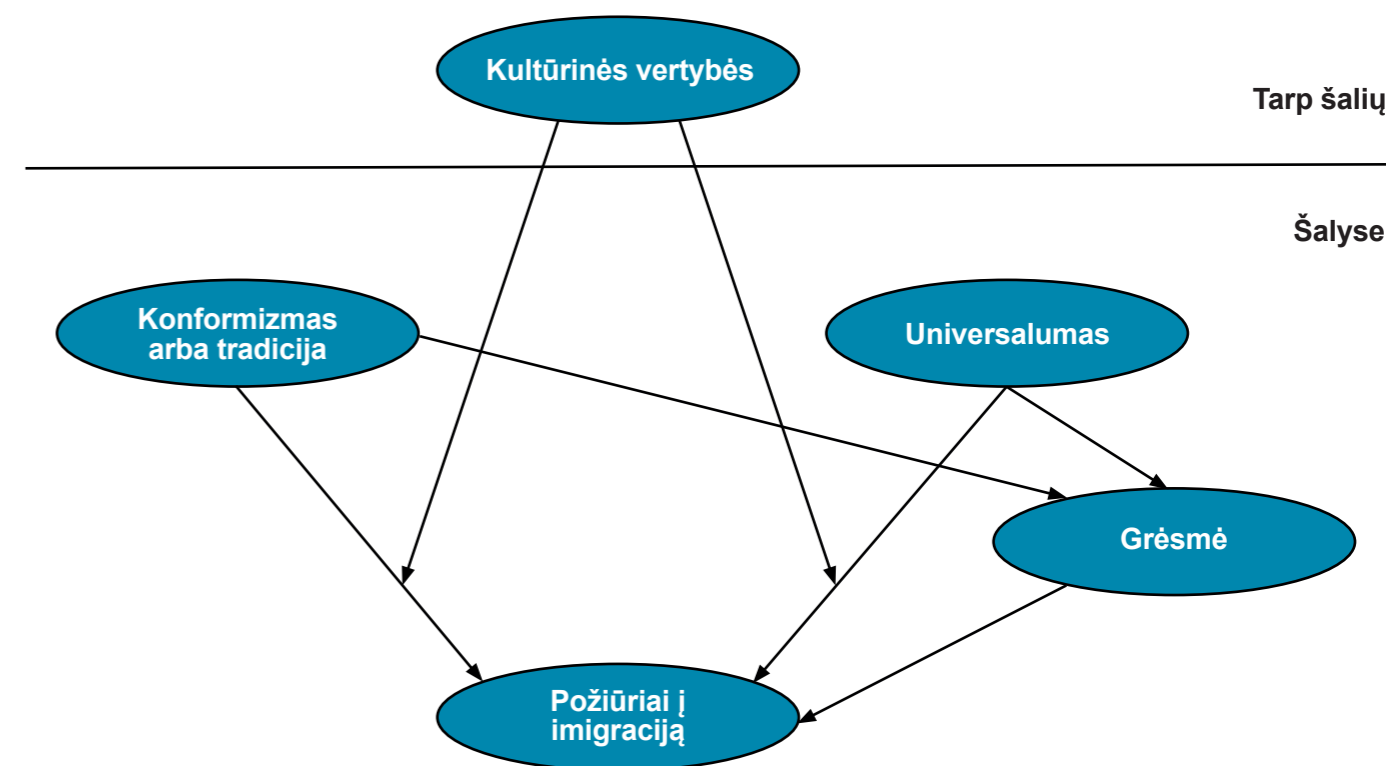
vaidmenį vertinant požiūrių į imigraciją formavimąsi.

Pastarasis pastebėjimas gali būti svarbus tiriant vertybes ir jų poveikį plačiąja prasme, t. y. ši įžvalga svarbi ne tik siekiant suprasti požiūrius į imigraciją, bet ir norint išsiaiškinti, kada asmeninės žmogiškosios vertybės gali būti reikšmingos vertinant elgseną ir nuostatas

kituose kontekstuose. Panašu, kad mažesniu socialiniu kapitalu disponuojančiose ir autonomiškesnėse visuomenėse, kuriose didesnė reikšmė teikiama asmeninių tikslų įgyvendinimui, labiau linkstama puoselėti asmenines žmogiškąsias vertybes, jomis vadovautis ir pagal jas gyventi. Tokiose visuomenėse žmonės

yra labiau linkę imtis veiksmų ir laikytis įsitikinimų ar požiūrių, kurie atitinka asmenines vertybes pagrindžiančius motyvus. Tikėtina, kad, tirdami kitų nuostatų ir elgesio formavimąsi tokiose visuomenėse, pastebėtume didesnę asmeninių vertybių įtaką. ☞

Asmeninių ir šalies lygmens vertybių poveikis požiūriams į imigraciją

AR VERTYBĖS TURI REIKŠMĖS ELGSENAI?

Andrew Miles (Toronto universitetas) analizavo EST 2-osios bangos duomenis apie žmogiškąsias vertybes ir 15 elgsenos atvejų kartu su duomenimis apie asmens teises, laisves ir toleranciją, įvertintus remiantis socialinės pažangos indeksu.

Vertybės – tai abstraktūs idealai, kuriais, kaip manoma, vadovaujasi žmonės. Tačiau vis dar lieka neaišku, kokią reikšmę vertybės iš tikrųjų turi žmonių gyvenimui. Norėdamas tai išsiaiškinti, rėmiausi EST 2-osios bangos duomenimis, kad galėčiau nustatyti, ar dvi universalios vertybinės orientacijos padeda paaiškinti elgseną, susijusią su religija, socialine veikla, šeimos santykiais, pagalbos teikimu, sąžiningumu ir politika.

Iš viso ištyriau penkiolika elgsenos atvejų dvidešimt penkiose Europos šalyse. Bent viena iš dviejų vertybinių orientacijų lėmė elgseną visose šalyje, ir bent keliose šalyse visi elgsenos atvejai siejosi su vertybėmis.

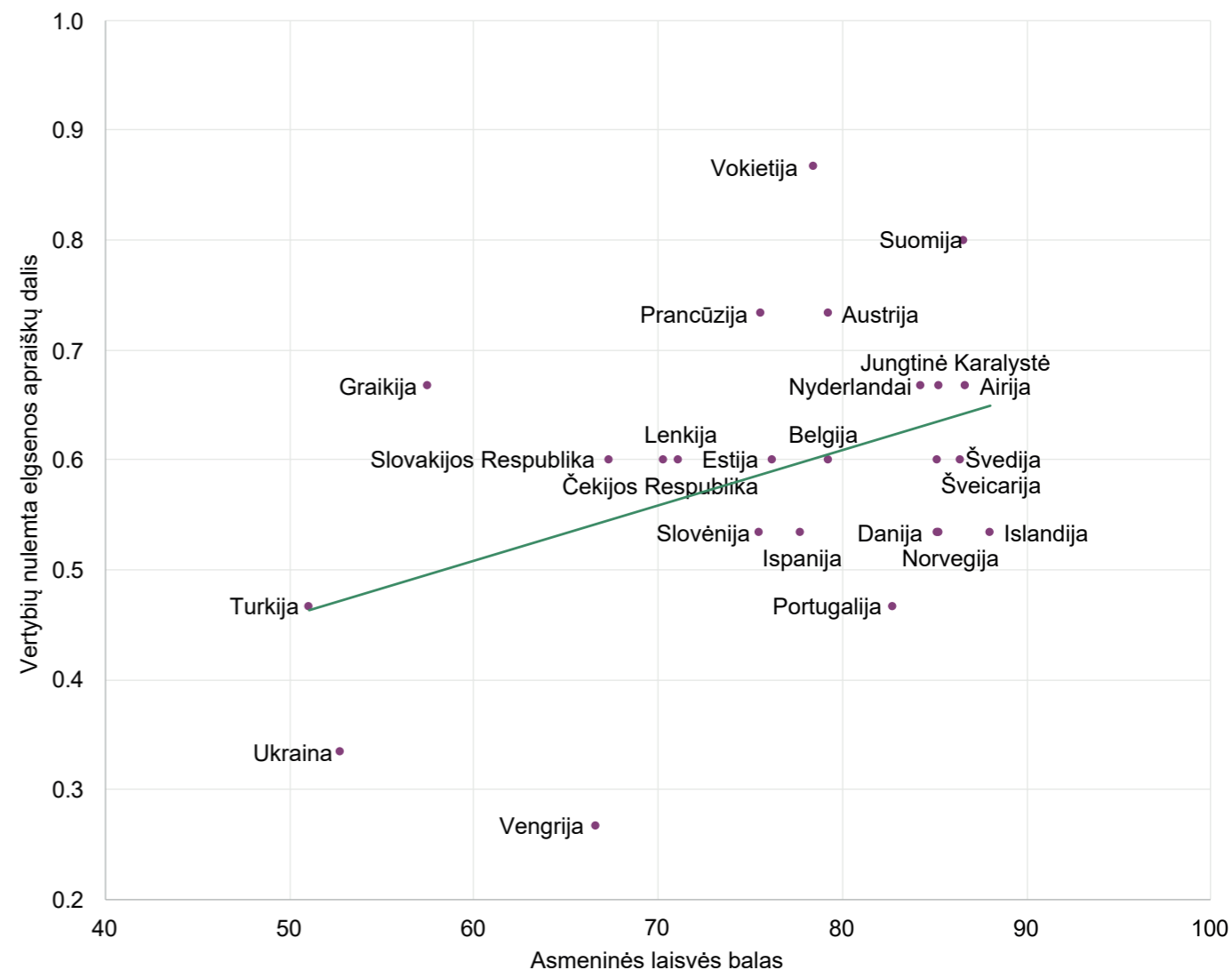
Visose šalyse su vertybėmis labiausiai susijęs socialinis elgsenys (pvz., susitikimai su draugais), po to seka politinis aktyvumas ir pagalba kitiems.

Panašu, kad vertybės turi reikšmės tam, ką žmonės daro. Tačiau vertybių svarba įvairiose šalyse skiriasi. Vertybinės orientacijos geriausiai elgesį paaiškina tose šalyse, kuriose pagal socialinės pažangos indeksą yra aukštas asmens teisių, laisvių ir tolerancijos lygis. Tikėtina, kad taip yra dėl to, kad šios šalys asmenims suteikia didesnę veiksmų laisvę, todėl jų asmeninė motyvacija gali turėti didesnę įtaką jų veiksams.

Antrasis tyrimas atskleidė, kodėl vertybės gali turėti įtakos elgsenai.

Vertybės yra abstrakčios, todėl atrodo, kad jos gali daryti įtaką elgsenai tik tuo atveju, jei žmonės turi laiko apsvastyti, kaip jomis vadovautis. Tačiau aš nustačiau, kad yra priešingai. Asmenys, kurių vertybės orientuotos į kito žmogaus interesus, elgėsi sąžiningai ir dosniai kitų atžvilgiu, tačiau tik tada, kai jų gebėjimas atidžiai mąstyti buvo apribotas ir jų elgesį nulėmė automatinės intuityvios reakcijos. Nemažai tyrimų rodo, kad žmonių elgseną iš esmės lemia būtent tokie automatiniai mąstymo procesai, todėl vertybių gebėjimas veikti tokiu būdu gali paaiškinti, kodėl jos įvairiuose kontekstuose sąlygoja daugybę elgsenos apraiškų. ➔

Kiekvienoje šalyje asmeninės laisvės lygio nulemtų elgsenos apraiškų dalis (EST 2-oji banga)

SOCIALINIS PASITIKĖJIMAS IR VERTYBIŲ PANAŠUMAS: RYŠYS TARP SOCIALINIO PASITIKĖJIMO IR ŽMOGIŠKŲJŲ VERTYBIŲ EUROPOJE

Mai Beilmann ir Laur Lilleoja analizavo EST 6-osios bangos duomenis, kurių pagrindu vertinamas socialinio pasitikėjimo ir žmogiškųjų vertybių lygis, siekdami išsiaiškinti pastarųjų tarpusavio sąsajas.

Stipresnis teigiamas ryšys tarp vertybių panašumo ir socialinio pasitikėjimo pastebimas Skandinavijos šalyse, pasižyminčiose aukštu socialinio pasitikėjimo lygiu, o šalyse, kuriose socialinis pasitikėjimas žemas, asmeninių vertybių struktūros ir šalies lygmens vertybių struktūros atitikimas paprastai lemia mažesnį asmens polinkį pasitikėti.

Socialinis pasitikėjimas – polinkis pasitikėti kitais, net visiškai nepažįstamais žmonėmis, nesitikint, kad jie atsakys tuo pačiu – dažnai yra laikomas klįjais, kurie sulipdo visuomenę ir palengvina žmonių bendradarbiavimą. Yra teigiama, kad žmonės linkę pasitikėti tais, kurie yra panašesni į juos ir kurie puoselėja panašias vertybes. Tai leidžia manyti, jog yra lengviau pasitikėti visiškai nepažįstamais žmonėmis, jei jų vertybės yra panašios į visuomenėje vyraujančias vertybes. Turėdami tai omenyje, mes analizavome, ar vertybių panašumas gali skatinti socialinį pasitikėjimą visuomenėje ir ar socialinis pasitikėjimas visuomenėje yra didesnis, kai jie puoselėja tas

pačias vertybes, kurios vyrauja jų šalyje.

Ryšys tarp socialinio pasitikėjimo ir žmogiškųjų vertybių buvo tiriamas 51 308 žmonių iš 29 Europos šalių imtyje, naudojant Europos socialinio tyrimo 6-osios bangos duomenis.

Socialinio pasitikėjimo lygis Europos šalyse labai skiriasi: labiausiai patikinticos yra Skandinavijos šalių (Danijos, Norvegijos, Suomijos, Islandijos ir Švedijos) visuomenės, toliau seka Nyderlandai, vokiškai ir angliškai kalbančios šalys bei Estija. Pietų ir Rytų Europoje socialinio pasitikėjimo lygis žemesnis.

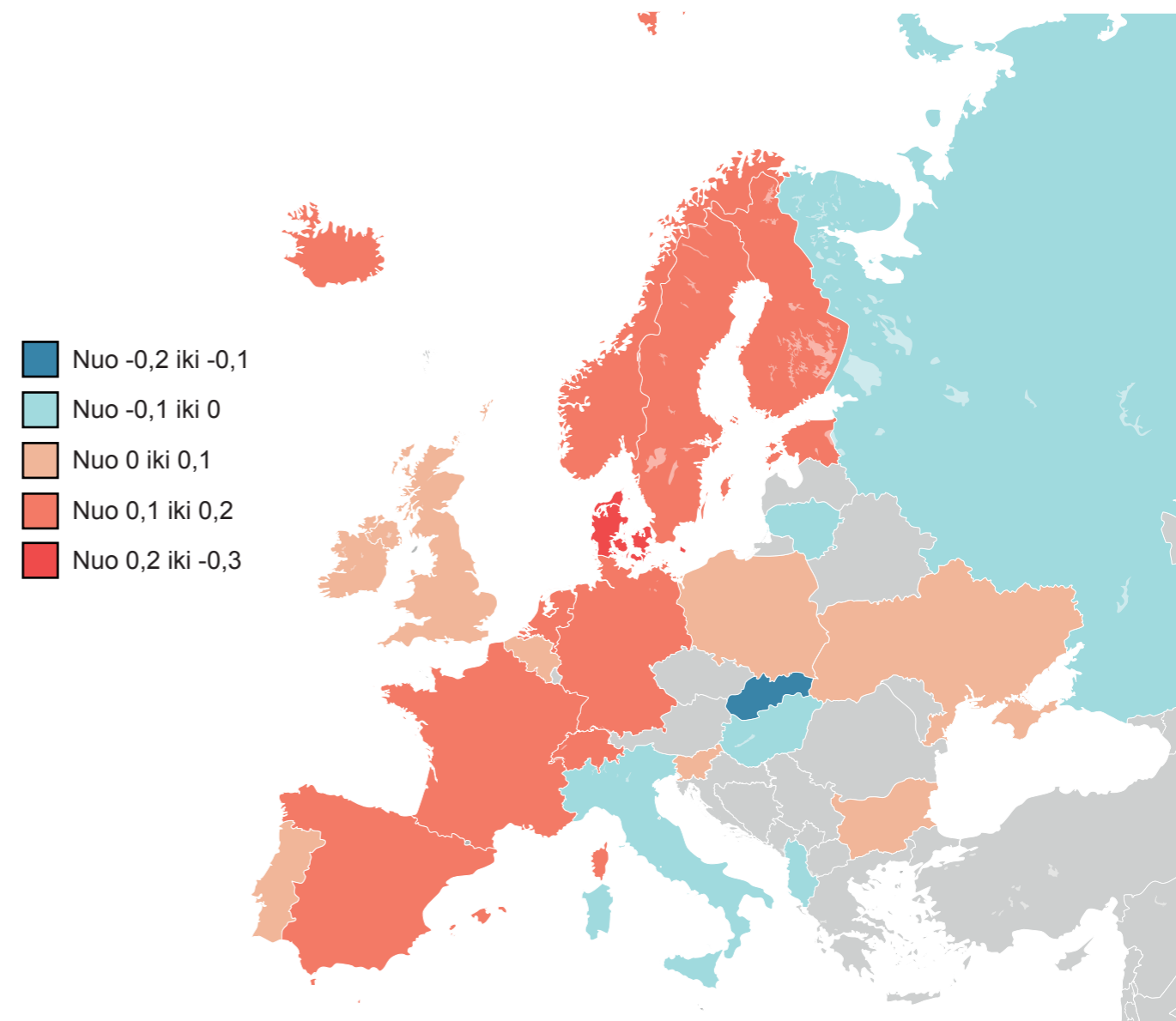
Mūsų rezultatai rodo, kad vertybinis panašumas yra svarbesnis kuriant atskirų asmenų socialinį pasitikėjimą tose šalyse, kuriose bendras socialinio pasitikėjimo lygis yra aukštesnis. Šalyse, kuriose socialinio pasitikėjimo lygis yra aukštas, ryšys tarp vertybių panašumo ir socialinio pasitikėjimo yra stipresnis, o šalyse, kuriose socialinio pasitikėjimo lygis yra žemas,

asmeninių vertybių struktūros ir šalies lygmens vertybių struktūros kongruencija lemia mažesnį asmens polinkį pasitikėti.

Vertybių panašumas ir socialinis pasitikėjimas stipriausiai tarpusavyje susiję yra skandinavų atveju, tuo tarpu vakarų europiečių atveju teigiamas ryšys tarp vertybių panašumo ir pasitikėjimo yra silpnesnis, o rytų ir pietų europiečių atveju – nežymiai neigiamas. Mūsų tyrimo rezultatai leidžia manyti, kad vertybių panašumas turi didesnę reikšmę kuriant socialinį pasitikėjimą individualiu lygmeniu tose šalyse, kuriose bendras socialinio pasitikėjimo lygis yra aukštesnis.

Europos duomenys byloja, kad tam tikros vertybių struktūros palaiko socialinį pasitikėjimą individualiu lygmeniu, o šalyse, kurių gyventojai vadovaujasi tokiomis vertybių struktūromis, socialinio pasitikėjimo lygis yra aukštesnis. ➔

Ryšio tarp vidutinio socialinio pasitikėjimo lygio ir vertybių panašumo stiprumas pagal šalis (EST 6-oji banga)

Duomenų šaltinis: EST 6-ji banga (2012–2013 m.). Naudoti korekcijų pagal populiaciją svoriai.

Pastaba: Socialinio pasitikėjimo indeksas apskaičiuotas remiantis pasitikėjimo, sąžiningumo ir noro padėti rodiklių standartizuotų verčių vidurkiu. Individo lygmeniu vertybių panašumo balas buvo apskaičiuotas įvertinant visų 21 žmogiškųjų vertybių skalės rodiklio rangines vertes, kurios vėliau buvo susietos su vertybių hierarchija pagal vidutines vertes šalies lygmeniu. Tamsesnės spalvos rodo stipresnį ryšį.

Beilmann, M., & Lilleoja, L. (2015). Social trust and value similarity: the relationship between social trust and human values in Europe. *Studies of Transition States and Societies*, 7(2), 19-30. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-455248>

ŽMOGIŠKŲJŲ VERTYBIŲ GEOGRAFIJA

Mikko Weckroth ir Teemu Kemppainen (Helsinkio universitetas, Suomija) teigia, kad, be egzistuojančių skirtumų tarp šalių, reikšmingi geografijos nulemti žmogiškųjų vertybių modeliai išryškėja ir kituose erdviniuose lygmenyse.

Visuomeninės geografijos ir regioninės geografijos tyrėjai dažnai padeda geriau suprasti mūsų visuomenes, atkreipdami dėmesį į tai, kad egzistuoja reikšmingi erdviniai žmonių veiklos skirtumai, neapsiribojantys vien tik šalies lygmeniu. Reikia pažymėti, jog atliekant įvairius tyrimus žmogaus, kultūros ir politinės geografijos srityse, svarbu suvokti, kokią įtaką žmogaus veiklai daro tam tikra erdvė.

Pavyzdžiui, ekonomikos geografai neseniai pastebėjo, kad elgsenos aspektų įtraukimas į regioninės plėtros teorijas atveria plačias galimybes tirti ilgalaikius evoliucinius plėtros modelius. Atsižvelgdami į šiuos pastebėjimus, mes bandėme išsiaiškinti, koks ryšys yra tarp žmogiškųjų vertybių ir ekonominės veiklos rezultatų Europos regionuose.

Kalbant konkrečiau, mes ištyrėme trijų vertybinių orientacijų (savi-

kryptingumo, pasiekimų ir gali-os), apie kurias buvos klausama Europos socialinio tyrimo 6-ojoje bangoje, skerspjūvio sąsają su bendrojo vidaus produkto (BVP) lygiu 289 NUTS regionuose (Teritorinių statistinių vienetų nomenklatūroje apibrėžtuose regionuose). Šią sąsają tyrėme ne tik pritaikydami erdvinės ir geografinės regresijos metodus, bet ir sudarydami regioniniu lygmeniu susistemintų žmogiškųjų vertybių žemėlapius.

Tokia žmogiškųjų vertybių vizualizacija leido susidaryti vaizdą apie dabartinę bendrą šiuolaikinės Europos raidos – tiek kultūrinės, tiek ekonominės, būklę. Šį vaizdą visų pirma reikėtų interpretuoti kaip tarpusavyje susijusių ir nuo „nueito kelio“ (angl. path-dependent) priklausančių istorinių ir institucinių procesų rezultatą.

Iš žemėlapių matyti, kad Vakarų Europa ir šiaurės šalys jau

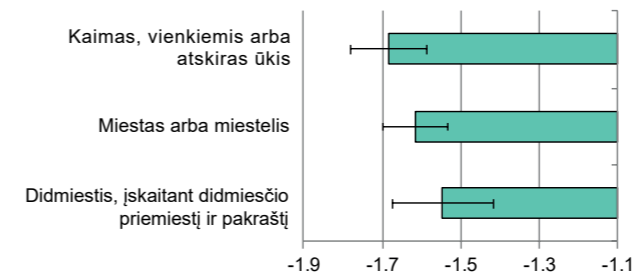
perėjo į postmaterialistinį modernizacijos proceso etapą, kuriame būdingi aukšti ekonominės veiklos rodikliai, saviraiškos vertybės ir nedideli regioniniai skirtumai.

Tam tikruose regionuose kultūrinės ir ekonominės raidos tendencijos yra ypač akivaizdžios. Pavyzdžiui, Pirėnų pusiasalyje pastebimi ryškūs skirtumai tarp Ispanijos ir Portugalijos; be to, pačioje Portugalijoje vyrauja aiškios šiaurės-pietų raidos tendencijos tiek BVP, tiek „vertybinio klimato“ atžvilgiu. O Londonas, nepaisant itin aukštų ekonominės veiklos rodiklių, yra anomalija Vakarų kontekste, nes jo „vertybinis klimatas“ labiau primena Rytų, o ne Vakarų Europą.

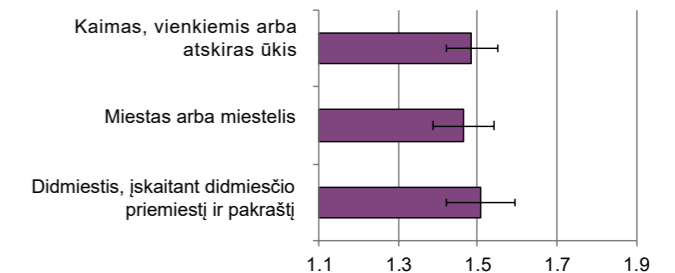
Greta tarpregioninių palyginimų, kitas erdvinis modelis, kuriuo nuolat domimasi žmogaus geografijoje, yra miesto ir kaimo gradientas arba kontinuumas. Mūsų

Nekoreguoti keturių vertybinių orientacijų vidurkiai skirtingose gyvenamosiose vietovėse ir jų 95 % pasikliautiniai intervalai (EST 7-oji banga)

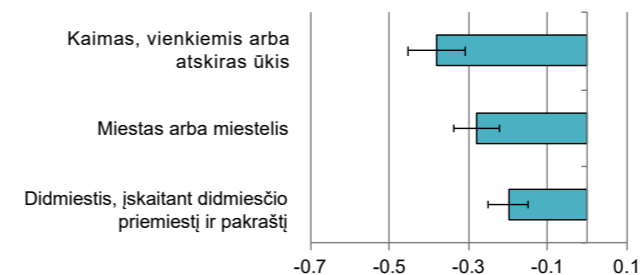
Savęs iškėlimas virš kitų

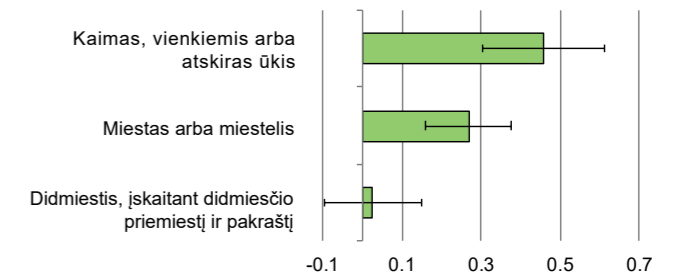
Savęs peržengimas (savitranscendencija)

Atvirumas pokyčiams

Konservatyvumas

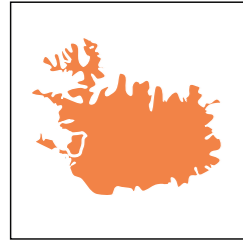
tyrimo rezultatai rodo, kad savęs iškėlimo virš kitų vertybinė orientacija, akcentuojanti asmeninius interesus, socialinę konkurenciją ir pranašumą, turi kaimo–miesto gradiento požymių, rodančių, jog aukštesnės vertės būdingos labiau urbanistiniam kontekstui. Kalbant apie dvipolę atvirumo pokyčiams ir konservatyvumo dimensiją, reikia pastebėti, jog, remiantis tyrimo rezultatais, miesto kontekstas yra siejamas

su didesniu atvirumu pokyčiams ir mažesniu konservatyvumu.

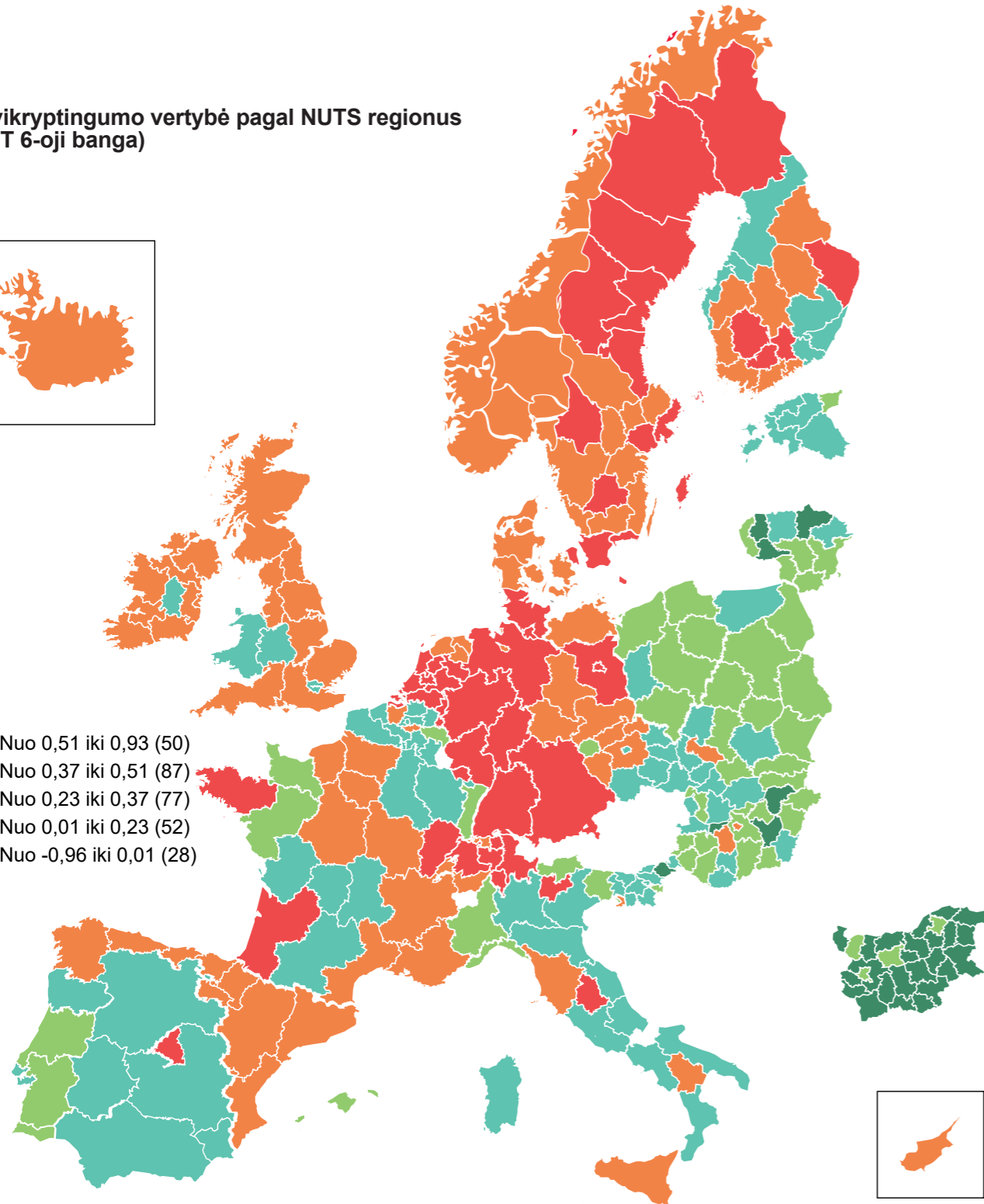
Apibendrinant galima daryti išvadą, kad erdvinė žmogiškųjų vertybių įvairovė yra esminis elementas, padedantis suprasti susipynusią ekonominio augimo, urbanizacijos ir įvairių gerovės bei vystymosi formų geografiją. EST duomenys, susieti su geografine informacija, gali būti naudojami tirti ne vieną aktualų

aspektą, pavyzdžiui, žmogiškojo kapitalo ir inovacijų geografiją, bei nustatyti vertybinius pagrindus, kuriais grindžiama besiformuojanti populizmo ir nepasitenkinimo geografija. ➔

Savikryptingumo vertybė pagal NUTS regionus (EST 6-oji banga)

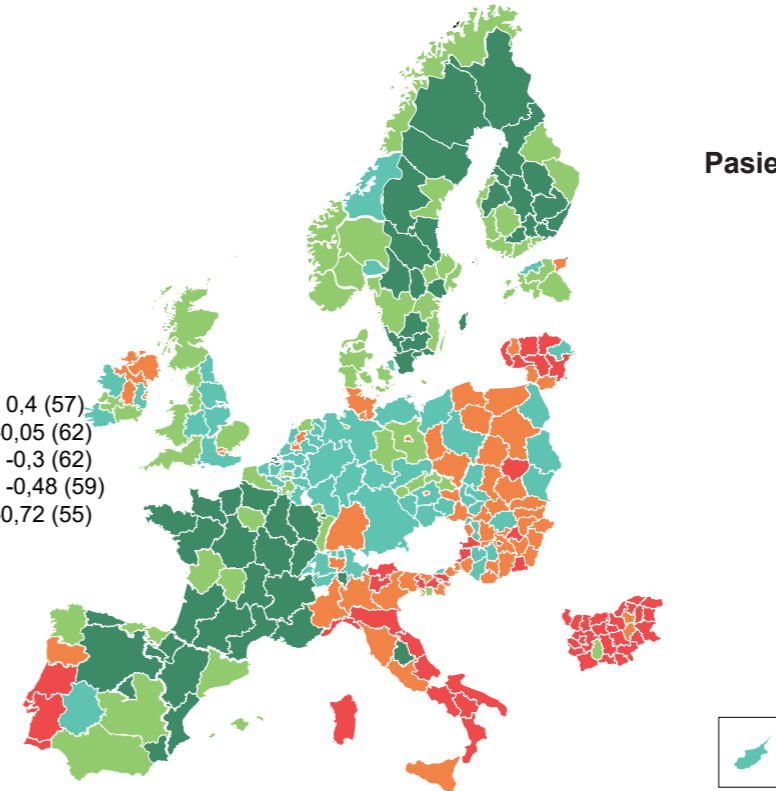
- Nuo 0,51 iki 0,93 (50)
- Nuo 0,37 iki 0,51 (87)
- Nuo 0,23 iki 0,37 (77)
- Nuo 0,01 iki 0,23 (52)
- Nuo -0,96 iki 0,01 (28)

Pasiekimų vertybė pagal NUTS regionus (EST 6-oji banga)

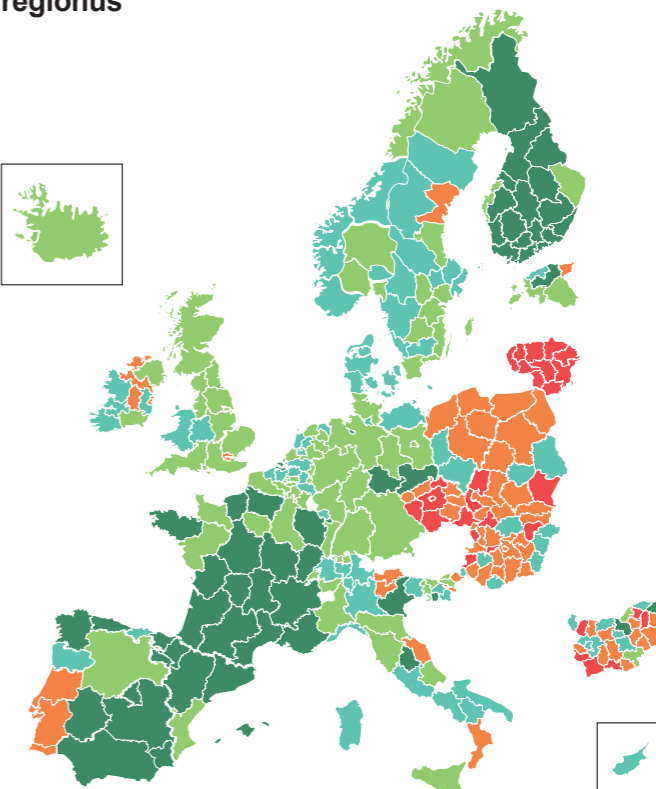
- Nuo -0,05 iki 0,4 (57)
- Nuo -0,3 iki -0,05 (62)
- Nuo -0,48 iki -0,3 (62)
- Nuo -0,72 iki -0,48 (59)
- Nuo -1,2 iki -0,72 (55)

Galios vertybė pagal NUTS regionus (EST 6-oji banga)

- Nuo -0,39 iki 0,08 (29)
- Nuo -0,76 iki -0,39 (63)
- Nuo -1,01 iki -0,76 (75)
- Nuo -1,23 iki -1,01 (73)
- Nuo -1,87 iki -1,23 (56)

GEROVĖ, APLINKA IR MORALINĖS VERTYBĖS

Heinz Welsch ir Jan Kühling (Oldenburgo universitetas) analizavo Europos socialinio tyrimo duomenis, surinktus per pirmąsias septynias bangas (2002–2015 m.), siekdami išsiaiškinti ryšį tarp subjektyvios gerovės ir „žaliųjų“ vertybių. Antrajame savo darbe, kurio santrauka pateikiama 22-ame puslapyje, H. Welsch atliko žmogiškųjų vertybių vertinimą pagal mūsų 8-osios bangos (2016–2017 m.) duomenis apie klimato kaitą.

Socialinių mokslų tyrimuose, skirtuose subjektyviai gerovei tirti, iš pradžių daugiausia dėmesio buvo skiriama ryšiui tarp laimės ar pasitenkinimo gyvenimu ir objektyvių aplinkybių, tokių kaip turtas ar padėtis darbo rinkoje. Pastaruoju metu pradėta domėtis subjektyvios gerovės sąsajomis su elgsena ir žmogiškosiomis vertybėmis. Viena iš šių tyrimų krypčių atskleidė, kad aplinkai draugišką elgesį praktikuojantys žmonės yra labiau patenkinti gyvenimu, o tai yra susiję su psichologiniu „šiltų jausmų“, kuriuos sukelia nesavanaudiškas elgesys, efektu.

Heinz Welsch ir Jan Kühling iš Vokietijos Oldenburgo universiteto paskelbtame straipsnyje nagrinėjama, ar panašus ryšys egzistuoja ne tik tarp žmonių pasitenkinimo gyvenimu ir „žaliojo“ elgesio, bet ir tarp pasitenkinimo gyvenimu ir aplinkai draugiškų – „žaliųjų“ – vertybių puoselėjimo.

Šiame darbe taip pat analizuojami kontekstiniai veiksniai, galintys paaiškinti tokį ryšį. Straipsnio autoriai kelia hipotezes, kad „žaliųjų“ vertybių puoselėjimas suteikia žmonėms pasitenkinimą, nes jie laikosi visuomenėje vyraujančių „žaliųjų“ standartų, arba kad tai padeda žmonėms stiprinti priklausymo „žaliosioms“ grupėms tapatybę.

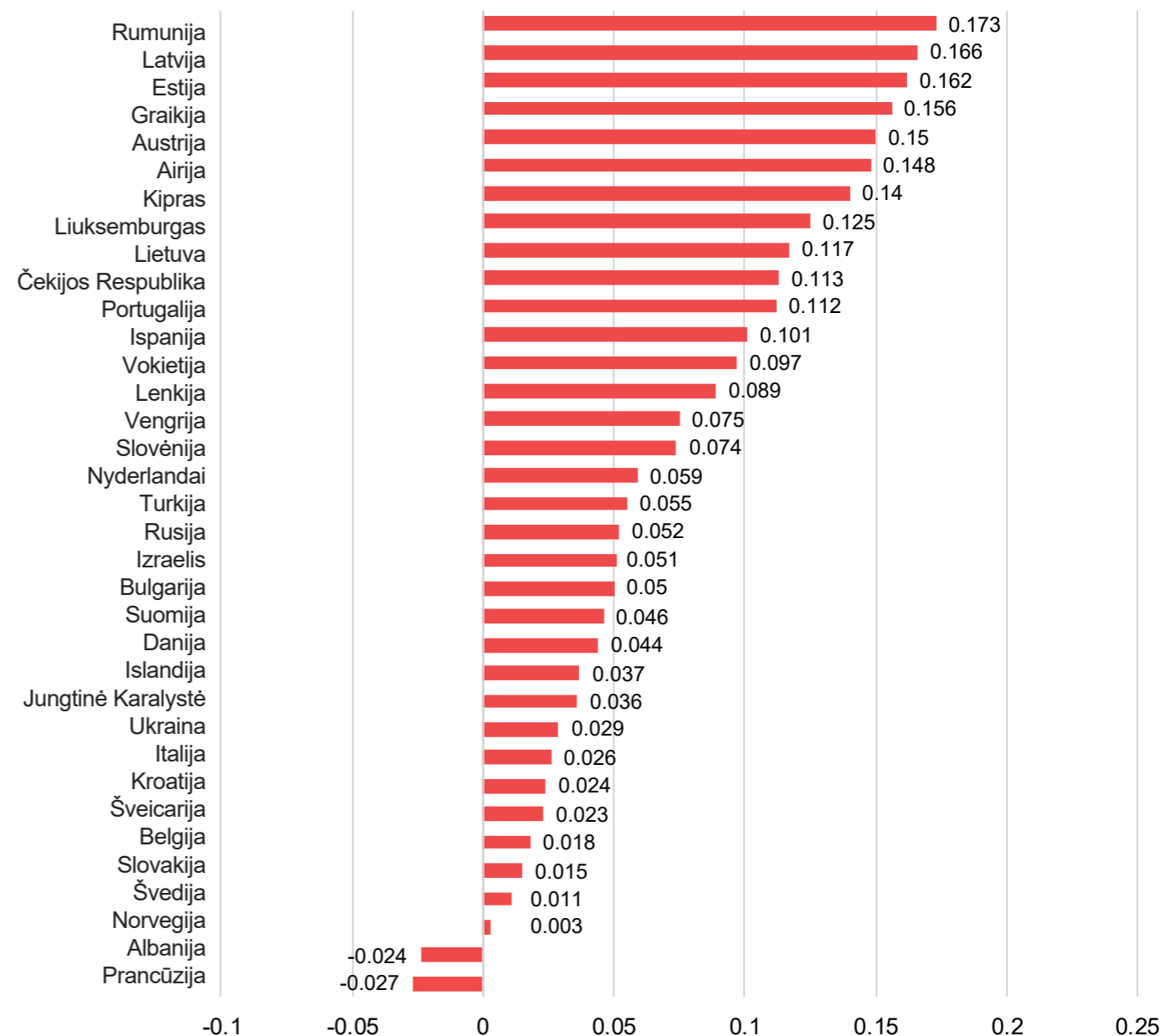
Remiantis beveik 230 000 stebėjimų iš pirmųjų septynių EST bangų, 35-iose Europos šalyse ir daugumoje atskirų šalių buvo nustatytas reikšmingai teigiamas ryšys tarp pasitenkinimo gyvenimu ir tapatinimosi su „žaliosiomis“ idėjomis.

Jungtinės analizės duomenys atskleidė, kad pasitenkinimo gyvenimu skirtumas tarp asmenų, kurie silpniausiai puoselėja žaliąsias vertybes, ir asmenų, kurie stipriausiai jas puoselėja, sudaro beveik pusę

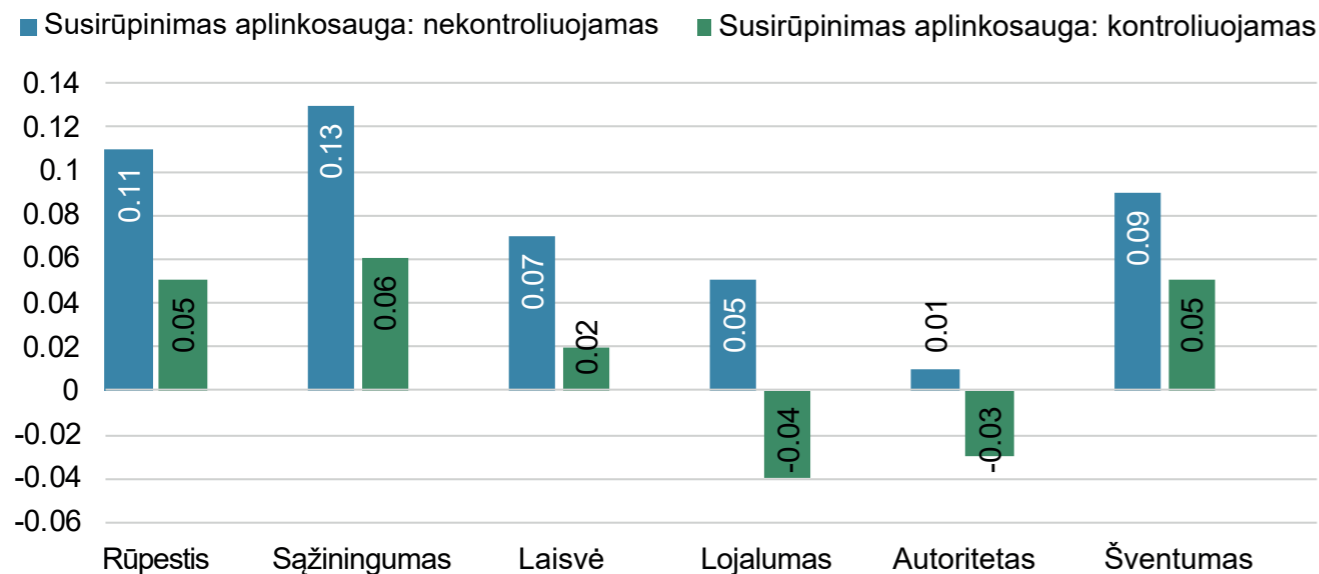
visų atvejų, kuomet gyvenimo gerovė sumažėja dėl nedarbo, kuris yra vienas iš, neigiamo pasitenkinimo gyvenimu veiksnių.

Taip pat pastebėta, kad „tapatinimasis su „žaliosiomis“ idėjomis“ daugiau prisideda prie gerovės tose visuomenėse, kuriose vyrauja vieningos (mažiau polarizuotos) proaplinkosauginės nuostatos. Remiantis socialinių normų, kaip bendrų susitarimų dėl to, kas yra tinkama ir netinkama, samprata, pastaroji išvada leidžia manyti, kad proaplinkosauginių vertybių puoselėjimas iš dalies prisideda prie gerovės dėl to, kad yra laikomasi socialinių normų. ←

Regresijos koeficientai. Priklausomas kintamasis: pasitenkinimas gyvenimu. Nepriklausomas kintamasis: tapatinimasis su „žaliosiomis“ idėjomis (EST 1-oji–7-oji bangos)

Priklausomas kintamasis: pasitenkinimas gyvenimu 11-os balų vertinimo skalėje. Nepriklausomas kintamasis: proaplinkosauginės vertybės 6-ių balų vertinimo skalėje. Regresijos apima socialinius, demografinius bei makroekonominis kontrolinius kintamuosius, taip pat fiktyvius šalių ir metų kintamuosius.

Ketinimas pirkti elektros prietaisus, kurie vartoja mažiausiai energijos (EST 8-oji banga)

Priklausomas kintamasis: ketinimas pirkti elektros prietaisus, kurie vartoja mažiausiai energijos, 11-os balų vertinimo skalėje. Nepriklausomi kintamieji: pritarimas moraliniams principams 6-ių balų vertinimo skalėje. Skaičiuojant regresiją naudoti kontroliniai kintamieji: amžius, lytis, namų ūkio dydis, namų ūkio pajamos, išsilavinimo lygis, užimtumas, kairės-dešinės skalė, sveikatos būklė ir miesto-kaimo kintamasis.

Remiantis funkcionalistine žmogaus moralės samprata, moralės sistemos, slopindamos ar reguliuodamos savanaudiškumą, padeda stiprinti bendradarbiavimą ir palengvinti savanorišką viešųjų gėrybių teikimą. Moralės psichologija išskiria atskirus moralės principus, tokius kaip rūpestis, teisingumas, laisvė, lojalumas, autoritetas ir šventumas, kuriais grindžiamos įvairios moralės sistemos. Šios moralinės vertybės, nors ir nevienodai, bet yra puoselėjamos skirtingose kultūrose, visuomenėse ir socioekonominėse grupėse. Kultūriniai skirtumai ypač išryškėja į asmenį orientuotų moralės principų (rūpestis, sąžiningumas, laisvė), kurie taikomi visiems asmenims nepriklausomai nuo jų priklausymo grupei, ir į grupę orientuotų principų (lojalumas, autoritetas, šventumas) kontekste.

Viena iš bene svarbiausių viešųjų gėrybių, kuriai moralė gali turėti reikšmės, yra gamtinė aplinka, ypač klimato sistema. Neseniai paskelbtame Heinz Welsch iš Vokietijos Oldenburgo universiteto straipsnyje, remiantis 16-os Vakarų Europos šalių EST 8-osios bangos duomenimis, aiškinamasi, ar klimatui draugiškas elgesys ir pritarimas klimatui draugiškiems teisės aktams priklauso nuo moralės principų laikymosi. Straipsnyje teigiama, kad naudojant moralės principus kartu su standartiniais aiškinamaisiais kintamaisiais, galima daug geriau paaiškinti klimatui draugišką elgseną ir pritarimą klimatui draugiškiems teisės aktams. Lyginant skirtingas elgsenos apraiškas, pastebėta, kad daugiau kainuojanti elgsena yra labiau morališkai motyvuota nei mažiau kainuojanti elgsena.

Sąžiningumo ir rūpesčio principai yra stiprūs ir patikimi priklausomų kintamųjų prognostiniai rodikliai, o lojalumo principas veikia teigiamai tik tada, kai neatsižvelgiama į tai, jog klimato kaitos švelninimas yra visuotinė viešoji gėrybė. Kitaip nei į asmenį orientuoti visuotiniai principai, į grupę orientuoti siauresnio pobūdžio principai turi mažai tiesioginės reikšmės klimato kaitos švelninimui, o tai galima paaiškinti tuo, kad klimato kaitos švelninimo nauda neapsiriboja vien grupės (šeimos, kaimynystės, regiono ar tautos), su kuria šie moralės principai siejami, ribomis. Į grupę orientuota moralė yra svarbi tik netiesiogiai, nes jos puoselėjimas skatina bendrą rūpinimąsi aplinka. ◀

RYŠYS TARP ASMENINIŲ VERTYBIŲ IR ALKOHOLIO VARTOJIMO DAŽNUMO PRIKLAUSO NUO KULTŪRINIŲ VERTYBIŲ

Maksim Rudnev ir Christin-Melanie Vauclair atliko EST 7-osios bangos (2014–2015 m.) duomenų analizę, siekdami nustatyti ryšį tarp vertybių ir alkoholio vartojimo.

Ryšys tarp žmogiškųjų vertybių ir elgsenos yra vienas svarbiausių tarpkultūrinės psichologijos klausimų, tačiau jis nėra plačiai išnagrinėtas. Teigiama, kad būtent asmeninės ir kultūrinės vertybės glaudžiai siejasi su alkoholio vartojimu. Atlikti konkrečių kultūrų tyrimai parodė, kad asmenys, kurie vertina atvirumą pokyčiams (savikryptingumą, hedonizmą ir stimuliaciją), dažniau vartoja alkoholį, o tie, kurie vertina konservatyvumą (konformizmą, tradiciją ir saugumą), alkoholį vartoja rečiau. Mes laikėmės prielaidos, kad kultūros lygmeniu didesnis atvirumo pokyčiams ir savęs peržengimo vertybių propagavimas yra susijęs su dažnesniu alkoholio vartojimu. Atkreiptinas dėmesys, kad kultūros, kuriose skatinama vidinė motyvacija, pabrėžiant atvirumo pokyčiams ir savęs peržengimo vertybes, gali paskatinti žmones išreikšti savo asmenines vertybes įvairiomis vertybėmis grįstomis elgsenos formomis, įskaitant alkoholio vartojimą, ir taip sustiprinti ryšį tarp asmeninių vertybių ir elgsenos.

Savo tyrime mes naudojome duomenis apie alkoholio vartojimą iš EST 7-osios bangos (2014–2015 m.) modulio „Sveikatą lemiantys socialin-

iai veiksniai“ bei S. H. Schwartz žmogiškųjų vertybių skalę. Alkoholio vartojimo dažnumas buvo matuojamas respondentams pateikus tokį klausimą: „Ar dažnai gerdavote gėrimų, turinčių alkoholio, per pastaruosius 12 mėnesių?“. Respondentų atsakymai į šį klausimą buvo vertinami 7-ių balų skalėje nuo „niekada“ iki „kasdien“. Rezultatai buvo pateikti vertinant tris vertybių abstrakcijos lygmenis: dešimt pagrindinių vertybių, keturias aukštesniojo lygmens vertybes ir dvi vertybių dimensijas. Sudarant modelius buvo atsižvelgta į vertybių tarpusavio sąveiką ir buvo kontroliuojami asmeninio religingumo, socialumo, depresijos skalės bei kelis socialiniai ir demografiniai kintamieji.

Daugialypės regresijos rezultatai parodė, kad dažnesnis alkoholio vartojimas, kaip ir buvo spėjama, susijęs su didesniu asmens atvirumu pokyčiams (palyginti su konservatyvumu). Tačiau, priešingai nei tikėjomės, šis ryšys buvo labiau išreikštas tik konservatyvesnėse Europos šalyse. Savęs peržengimo (palyginti su savęs iškelimu virš kitų) ryšys su alkoholio vartojimo dažnumu buvo teigiamas šalyse, kuriose aukštas konservatyvumo lygis, tačiau neigiamas šalyse,

kuriose aukštas atvirumo pokyčiams lygis. Reikšmingų sąsajų tarp šalies mastu vyraujančių vertybių ir vidutinio alkoholio vartojimo nebuvo nustatyta.

Viena iš priežasčių, kodėl konservatyvesnėse šalyse vertybės daro didesnę teigiamą poveikį, yra kultūrinės paskatos, nukreiptos į konservatyvesnius (taigi ir konformistiškesnius) asmenims ir tuos, kurie akcentuoja savęs iškelimą virš kitų (siekį sulaukti socialinio pritarimo), dėl ko jie jaučia spaudimą rečiau vartoti alkoholį. Tuo tarpu šalyse, kuriose akcentuojama vidinė motyvacija, grindžiama atvirumo pokyčiams ir savęs peržengimo vertybėmis, normatyvinio spaudimo lygis yra palyginti žemas, todėl vertybių raiška vartojant alkoholį nėra nei skatinama, nei baudžiama, o tai lemia paradoksaliai silpnesnį vertybių ryšį su alkoholio vartojimu. Neigiamą ryšį tarp alkoholio vartojimo dažnumo ir savęs peržengimo (palyginti su savęs iškelimu virš kitų) šalyse, kuriose aukštas atvirumo pokyčiams rodiklis, galima paaiškinti tuo, kad šiose šalyse nėra normatyvinio spaudimo, o kartu ir vidinės motyvacijos elgtis ne taip savanaudiškai ir alkoholio vartoti mažiau. Šis tyrimas atskleidė, jog ryšys tarp vertybių ir elgsenos Europos šalyse yra nevienodas ir daug sudėtingesnis, nei manyta iki šiol. ◀

VERTYBIŲ SKIRTUMAI TARP TĖVŲ IR NESANČIŪJŲ TĖVAIS

Sointu Leikas kartu su kolegomis iš Helsinkio universiteto Jan-Erik Lönngqvist ir Markku Verkasalo atliko tyrimą, kuriame buvo analizuojami EST 1-osios–7-osios bangų duomenys, siekiant išsiaiškinti, ar tėvystė turi įtakos žmogaus vertybėms.

Vertybės paprastai suprantamos kaip abstraktūs idealai, kuriais vadovaujamosi gyvenime. Plačiai paplitusioje S. H. Schwartz vertybių teorijoje išskiriama dešimt pagrindinių vertybių tipų, kurie skirstomi pagal dvi aukštesniojo lygmens dimensijas: savęs peržengimo ir savęs iškėlimo virš kitų (pasireiškia rūpinimusi kitais bei kitų priėmimu ir atitinkamai savanaudiškumu bei kitų kontrole) bei konservatyvumo ir atvirumo pokyčiams (pasireiškia tradicijų ir normų laikymusi ir atitinkamai savikryptingumu ir pokyčių priėmimu).

Pristatomame darbe buvo tiriami suomių tėvų ir nesančiųjų tėvais vertybiniai skirtumai. Tėvystę galima laikyti vienu reikšmingiausių gyvenimo pokyčių. Taigi buvo daroma prielaida, kad tėvų ir nesančiųjų tėvais vertybės skiriasi. Kadangi motinos ir tėvai iš esmės skirtingai išgyvena tėvystę, buvo tiriami ir ryšio tarp

vertybių ir tėvystės skirtumai tarp lyčių.

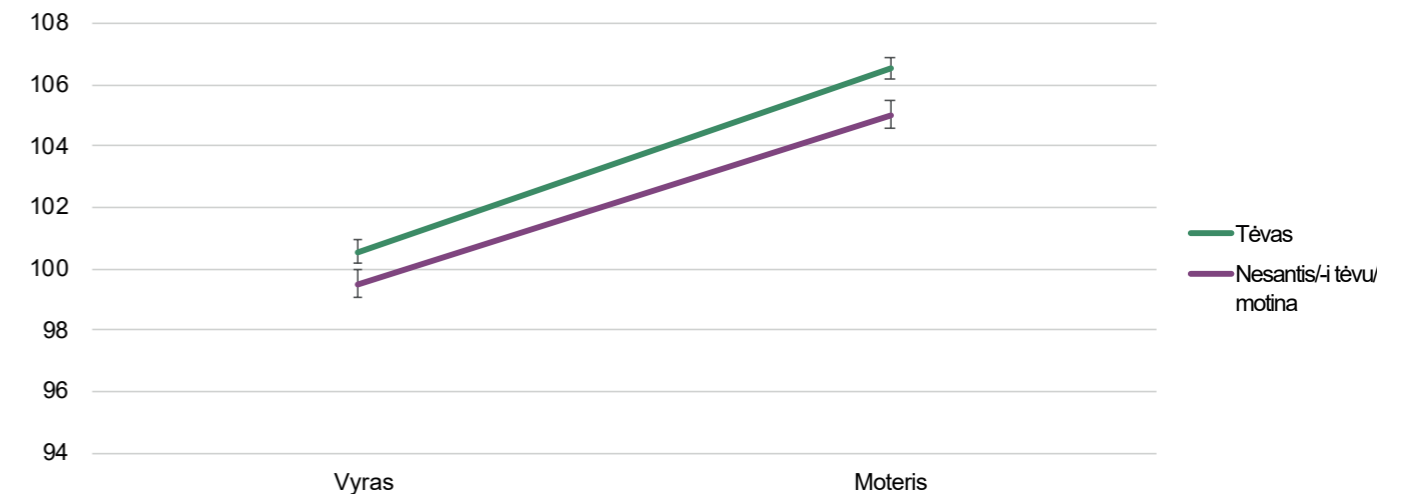
Į visas Europos socialinio tyrimo (EST) bangas yra įtrauktas 21 rodiklį apimantis žmogiškųjų vertybių klausimynas – vertybinio portreto klausimynas (angl. PVQ), skirtas įvertinti dešimt S. H. Schwartz vertybių. Šiame tyrime panaudoti Suomijos vertybinio portreto duomenys iš EST 1-osios–7-osios bangų (2002–2015 m.), kurių imtis (N) yra 12 850 respondentų, iš kurių 8 478 buvo tėvai, o 4 280 tėvai nebuvo.

Rezultatai atskleidė, kad motinoms būdingas didesnis konservatyvumas ir savęs peržengimas nei nesančiosioms motinoms, o tėvams būdingas didesnis savęs peržengimas (bet ne konservatyvumas) nei tėvais nesantiesiems. Taigi, nepriklausomai nuo lyties, tėvai labiau vertina savęs peržengimo vertybes nei

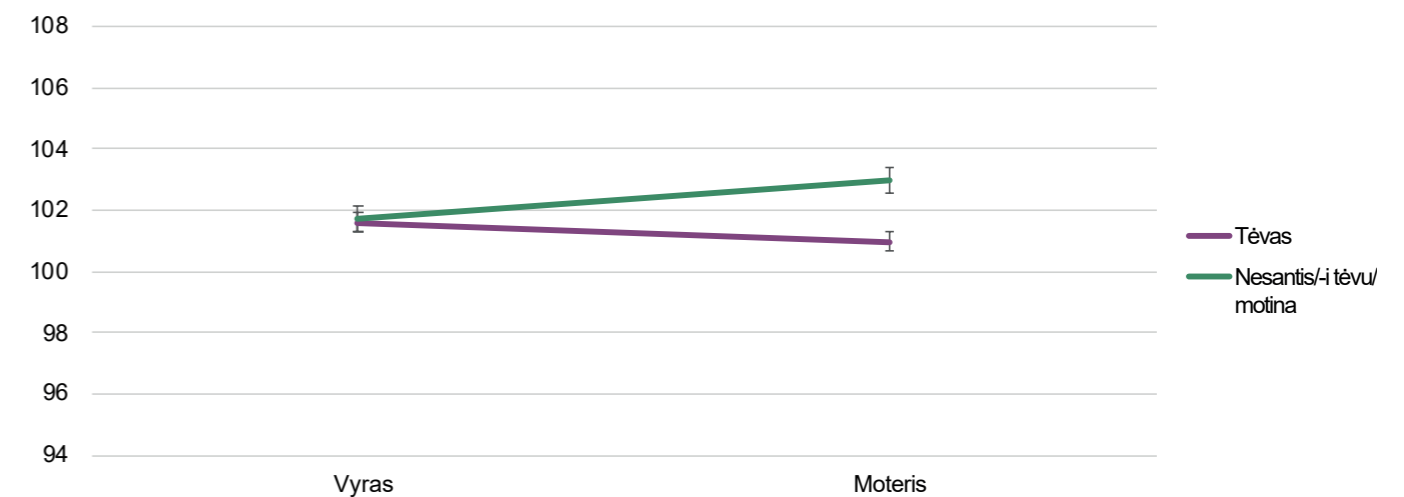
tėvais nesantieji. Motinos konservatyvumo vertybes vertina labiau nei nesančios motinomis, tačiau tėvų ir nesančiųjų tėvais požiūris į konservatyvumo vertybes nesiskiria. Rezultatai išliko tokie patys net ir kontroliuojant respondentų amžiaus ir išsilavinimo lygio kintamuosius.

Iš esmės vertybiniai skirtumai tarp tėvų ir tėvais nesančiųjų nedideli ir, remiantis skerspjūvio duomenimis, negalima pasakyti, ar jie atspindi atrankos poveikį (t. y. žmonės, kurie labiau puoselėja savęs peržengimo ir konservatyvumo vertybes, dažniau tampa tėvais), ar gyvenimo pokyčių poveikį (t. y. tapimas tėvais lemia vertybinius pokyčius, kuomet labiau pradedamos vertinti savęs peržengimo ir konservatyvumo vertybės). ☞

Savęs peržengimo vertybės (EST 1-oji–7-oji bangos)

Atvirumo pokyčiams vertybės (EST 1-oji–7-oji bangos)

AR DIDŽIOJI RECESIJA TURĖJO ĮTAKOS ŽMONIŲ VERTYBĖMS?

Tim Reeskens (Tilburgo universitetas) ir Leen Vandecasteele (Loanos universitetas) nagrinėjo 2008 m. ekonominės krizės poveikį žmogiškosioms vertybėms. Daugiausia dėmesio buvo skiriama 5-osios bangos (2010–2011 m.) duomenims, surinktiems iš karto po ekonominės krizės, kurie buvo lyginami su kelių kitų bangų duomenimis apie žmogiškąsias vertybes.

Modernizacijos teorija teigia, kad vertybės turėtų iš esmės nesikeisti visą gyvenimą, nes jos yra giliai įsišaknijusios ir įskiepijamos dar vaikystėje. Tuo tarpu nuomonės ir požiūriai, taip pat ir gerovė, yra nepastovesni, nes priklauso nuo besikeičiančių sąlygų. Norint įvertinti šias prielaidas, verta atkreipti dėmesį į jaunus žmones didžiosios recesijos laikotarpiu. Ši 2008 m. prasidėjusi krizė skirtingai paveikė Europos šalių gyventojus, o tai suteikia galimybę išsiaiškinti, ar vertybės yra atsparios ekonominių sunkumų poveikiui.

Savo darbe Europos socialinio tyrimo (EST) duomenis analizavome skirtingais būdais. Visų pirma, atlikome daugiapakopę 2010–2011 m. skerspjūvio duomenų, kurie buvo surinkti per pirmąją iškart po ekonominio nuosmukio pradžios EST įgyvendintą bangą, analizę. Taikydami antrąją strategiją,

apjungėme kelias EST bangas ir sukūrėme taip vadinamą „pseudogrupę“ (angl. pseudo-panel), kuri suteikė papildomų galimybių ištirti kintančių ekonominių aplinkybių poveikį.

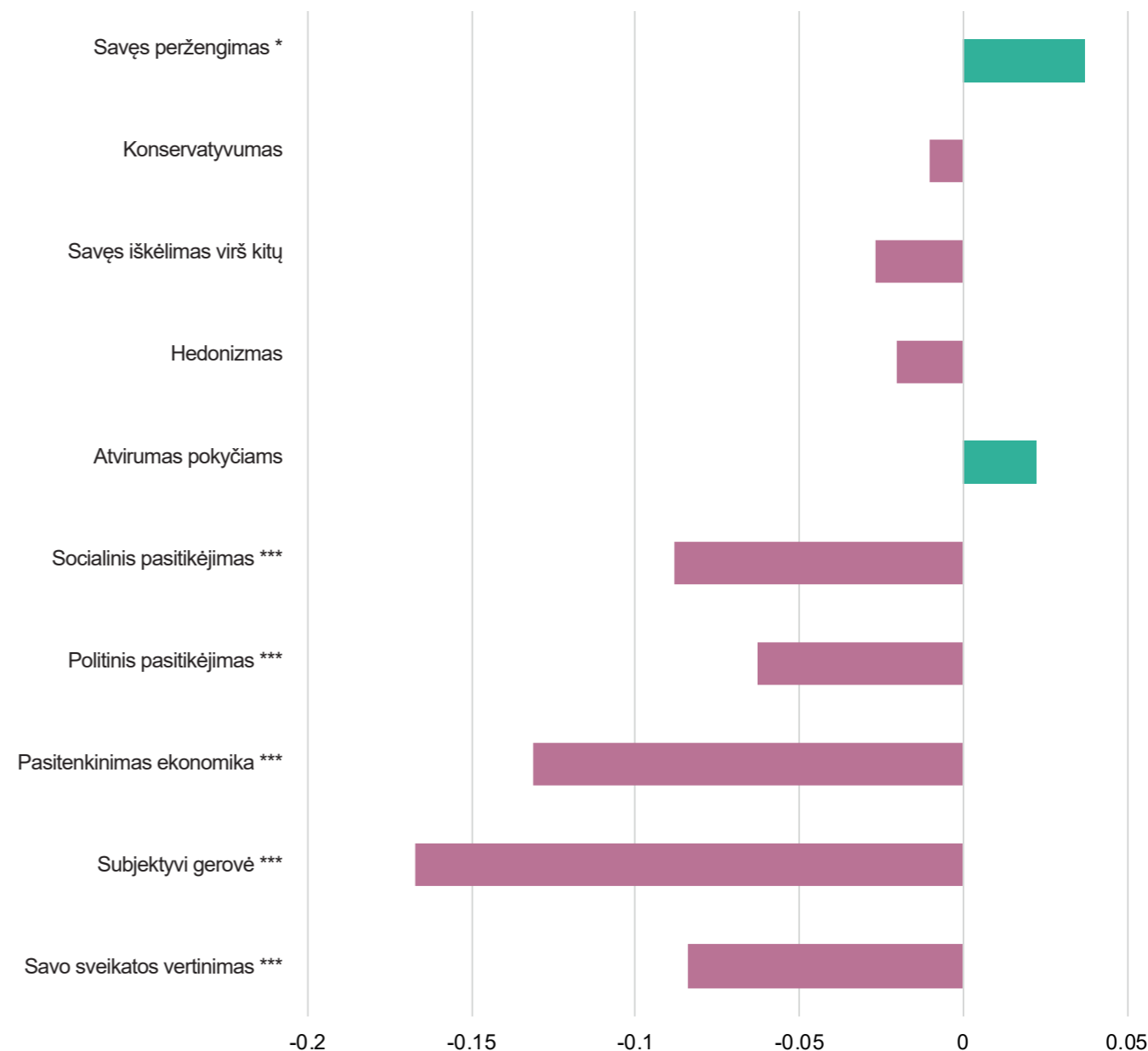
Mūsų atlikta analizė daugeliu atžvilgiu rodo, kad ekonominiai sunkumai lemia neigiamą nuomonę apie visuomenę: jaunimas mažiau pasitiki politika ir ekonomiką vertina pesimistiškiau. Be to, žmonės yra labiau nusivylę savo asmenine gerove ir prasčiau vertina savo sveikatą. Tuo tarpu mūsų tyrime analizuotoms S. H. Schwartz žmogiškosioms vertybėms ekonominiai sunkumai beveik neturėjo įtakos.

Mūsų tyrimo rezultatai turi dvejopą prasmę. Pirmą, apjungus kelerių metų įvairių šalių EST duomenis, paaiškėjo, kad jauniems žmonėms susidūrus su ekonomiais sunkumais ar

recesija, jų požiūriai keičiasi, tuo tarpu žmogiškosios vertybės yra atsparesnės nepalankiam ekonominių sunkumų poveikiui. Antra, šis radinys leidžia daryti prielaidą, kad, vertinant vidutiniškai, jauni žmonės yra atsparūs. Kai susiduriame su sunkumais, žmogiškosios vertybės, darančios įtaką mūsų kasdinei elgsenai, yra gana silpnai veikiamos materialinių sunkumų.

Kadangi Europa ir kitos pasaulio dalys šiuo metu susiduria su precedento neturinčio mato sveikatos krize, kyla klausimas, ar COVID-19 pandemija, kuri prasidėjo kaip sveikatos krizė, bet dabar vystosi kaip ekonominė krizė, turės panašių pasekmių. Mūsų tyrimo rezultatai atveria kelią būsimiems tyrimams, kurie bus atliekami naudojant EST duomenis. ☞

Standartizuoti žmogiškųjų vertybių, socialinių nuostatų bei gerovės ir patirtų ekonominių sunkumų regresijos koeficientai (EST 5-oji banga)

RYŠIAI TARP AUKŠTESNIOJO RANGO VERTYBIŲ PASAULYJE

Remdamiesi EST duomenimis, surinktais vykdant pirmąsias šešias tyrimo bangas (2002–2013 m.), Maksim Rudnev, Vladimir Magun ir Shalom H. Schwartz taip pat analizavo Pasaulio vertybių tyrimo (angl. World Values Survey) duomenis.

S. H. Schwartz pagrindinių žmogiškųjų vertybių teorijoje vertybės vaizduojamos kaip apskritimo formos struktūra, suskirstyta pagal vertybių motyvacinių tikslų turinį. Kuo artimesnės vertybės šiame apskritime, tuo jos yra suderinamesnės siekiant tikslų, o kuo jos labiau nutolusios viena nuo kitos, tuo labiau konfliktuoja. Ši teorinė struktūra pasitvirtino daugiau nei šimte kultūrų. Tačiau dažnai klaidingai manoma, kad suderinamumas ir konfliktiškumas šioje struktūroje būtinai reiškia atitinkamai teigiamą ir neigiamą koreliaciją. Šiame tyrime nagrinėjamos faktinės koreliacijos tarp šių keturių aukštesniojo rango vertybių, apimančių dešimt pagrindinių vertybių: atvirumas pokyčiams (įskaitant savikryptingumą, stimuliaciją ir hedonizmą), konservatyvumas (įskaitant saugumą, tradiciją ir konformizmą), savęs peržengimas (įskaitant universalumą, rūpinimąsi visais žmonėmis ir gamta bei geranoriškumą artimųjų atžvilgiu) ir savęs iškėlimas virš kitų (įskaitant galią ir pasiekimus).

Mes naudojome tris skirtingus duomenų šaltinius. S. H. Schwartz vertybių tyrime naudotas išsamiausias klausimynas, tačiau

jame apklausti tik mokytojai ir mokiniai. Į šešias Europos socialinio tyrimo bangas (2002–2013 m.) buvo įtrauktas vertybinio portreto klausimynas, kuris leido tiksliai palyginti keturias aukštesniojo rango vertybes. Palyginimui buvo naudojami kas dvejus metus renkami nacionalinių reprezentatyvių imčių duomenys iš daugiau kaip 30 šalių. Penktojoje ir šeštojoje Pasaulio vertybių tyrimo bangose buvo naudojama labai trumpa vertybinio portreto klausimyno versija ir kiekvienoje bangoje buvo gauti duomenys iš 52 pasaulio šalių. Iš viso duomenys apėmė apie pusę milijono respondentų iš 104 šalių.

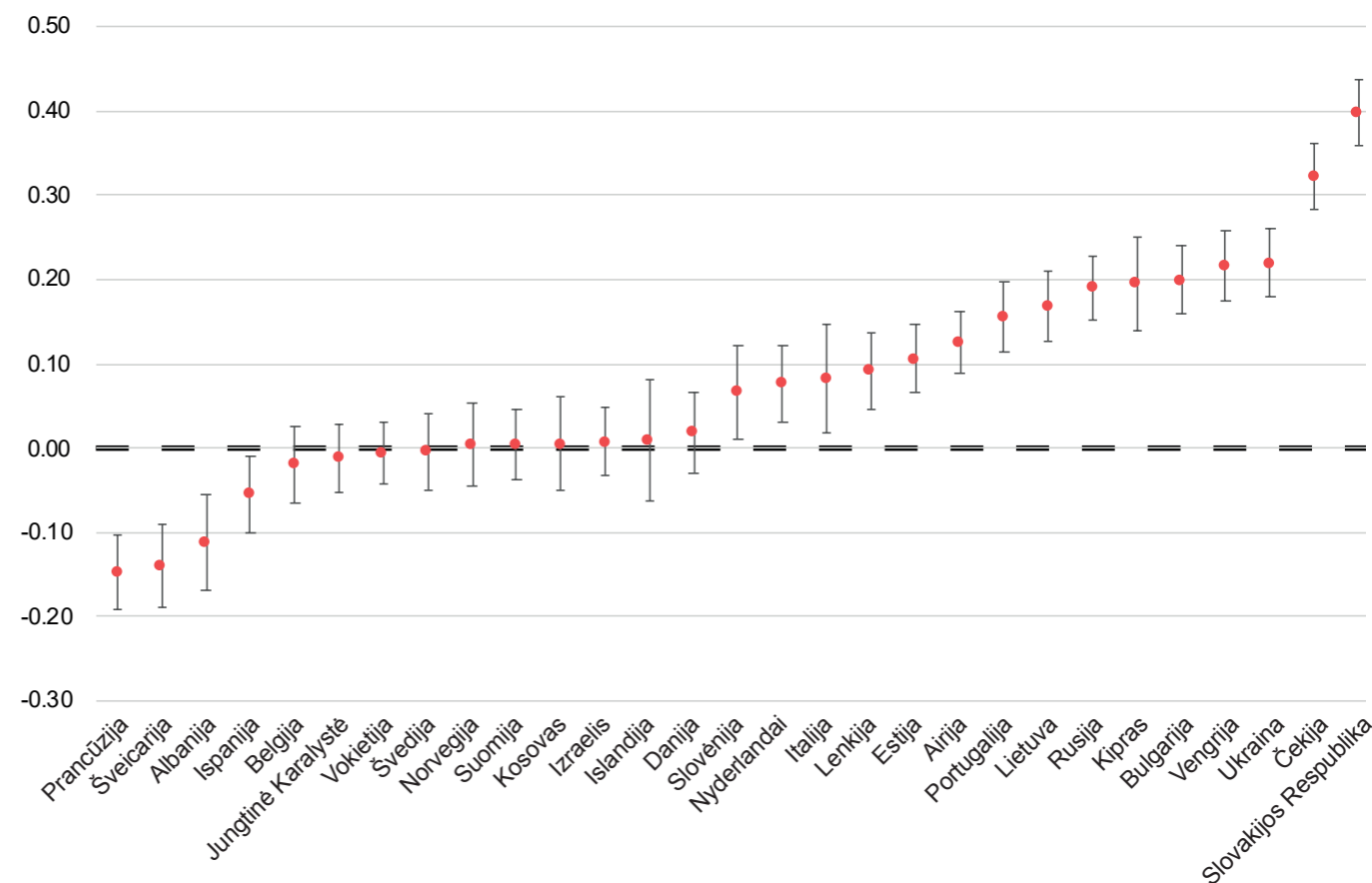
Analizė buvo atlikta trimis etapais. Pirmiausia buvo apskaičiuotos koreliacijos tarp aukštesniojo rango vertybių kiekvienoje imtyje. Antra, taikant metaanalitinės regresijos metodus, apibendrinome šias koreliacijas apklausose ir tarp apklausų. Trečia, ištyrėme šalies lygmens kovariacinių rodiklių įtaką šioms koreliacijoms. Atvirumo pokyčiams vertybės vidutiniškai teigiamai koreliavo su savęs iškėlimu virš kitų, o konservatyvumo vertybės teigiamai koreliavo su savęs peržengimu. Kitos koreliacijos tarp aukštesniojo rango vertybių buvo neigiamos.

Toks koreliacijų dėsningumas rodo, kad apskritai aukštesniojo rango vertybės sudaro vieną dimensiją, kuri priešpriešina dvi socialiai orientuotas vertybes (konservatyvumą ir savęs peržengimą) dviem į asmenį orientuotoms vertybėms (atvirumui pokyčiams ir savęs iškėlimu virš kitų).

Tačiau ne visose šalyse ši vienmatė struktūra pasitvirtino. Koreliacijos tarp atvirumo pokyčiams ir savęs iškėlimo virš kitų bei tarp konservatyvumo ir savęs peržengimo sistemingai skyrėsi skirtingose šalyse. Paveiksle pavaizduotos koreliacijos tarp atvirumo pokyčiams ir savęs iškėlimo virš kitų vertybių 6-ojoje EST bangoje dalyvavusiose šalyse. Šios koreliacijos skirtingose Europos šalyse skyrėsi tiek dydžiu, tiek kryptimi: nuo labiausiai neigiamų Prancūzijoje iki labiausiai teigiamų Slovakijos Respublikoje. Koreliacijos tarp konservatyvumo ir savęs peržengimo (nepateikta) varijavo nuo labiausiai neigiamų Šveicarijoje iki labiausiai teigiamų Slovakijos Respublikoje.

Šių koreliacijų skirtumai buvo susiję su šalies ekonominio išsivystymo lygiu, net ir tuo atveju, kai buvo kontroliuojami išsilavinimo lygio

Koreliacijos tarp atvirumo pokyčiams ir savęs iškėlimo virš kitų vertybių (EST 6-oji banga)

ir pajamų nelygybės kintamieji. Labiau išsivysčiusiose šalyse koreliacijos buvo artimesnės nuliui. Todėl labiau išsivysčiusiose šalyse išryškėjo antroji vertybių dimensija, dėl kurios vertybių struktūra tapo sudėtingesnė. Ši dimensija supriešino augimo vertybes (atvirumą pokyčiams ir savęs peržengimą) su savisaugos vertybėmis (konservatyvumu ir savęs iškėlimu virš kitų). Taigi ryšiai tarp vertybių mažiau išsivysčiusiose

šalyse dažniausiai reiškėsi vienoje socialinėje–asmeninėje dimensijoje, o labiau išsivysčiusiose šalyse – dvejose dimensijose.

Šie rezultatai padeda geriau suprasti kultūrinius skirtumus. Pastebėta, kad ekonominis vystymasis susijęs ne tik su šalyje vyraujančiais vertybiniais prioritetais, bet ir su vertybių tarpusavio ryšiais. Pavyzdžiui, tai, kad mažiau išsivysčiusiose šalyse aukštas prioritetas yra teikiamas atvirumo pokyčiams vertybėms,

reiškia, kad labai vertinamos ir savęs iškėlimo virš kitų vertybės, tačiau labiau išsivysčiusiose šalyse šios vertybės yra santykinai nepriklausomos. Gauti rezultatai taip pat leidžia teigti, kad vertybių orientacija į asmeninius arba socialinius rezultatus yra universali, tačiau žmonės turi jausti tam tikrą ekonominio saugumo lygį, kad galėtų atskirti augimo vertybes nuo savisaugos vertybių.

EST IŠTEKLIAI: DUOMENYS, MOKYMOSI PRIEMONĖS IR LEIDINIAI

EST yra svarbi mokslinių tyrimų infrastruktūra, turinti laisvai prieinamus duomenis, kurie gali būti naudojami mokslinėms, politinėms ir viešosioms diskusijoms įvairiais Europoje kylančiais socialiniais, moraliniais ir politiniais klausimais. Sužinokite, kaip prisijungti prie 160 000 kitų žmonių, kurie nemokamai naudojami mūsų apklausų duomenimis.

Vykdamas Europos socialinį tyrimą (EST), nuo 1-osios tyrimo bangos, įgyvendintos 2002–2003 m., buvo atlikta 430 870 tiesioginių interviu. Visą dokumentaciją ir duomenis, kurie buvo surinkti vykdamas vėlesnių bangų tyrimus iki 9-osios bangos (2018–2019 m.) ir įskaitant šios bangos tyrimą, galima peržiūrėti ar atsisiųsti tinklalapyje www.europeansocialsurvey.org.

2013 m. EST buvo suteiktas Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciūmo (EMTIK; angl. ERIC) statusas, o tai reiškia, kad visos dalyvaujančios šalys prisideda prie projekto biudžeto. 8-ojoje EST bangoje dalyvavo 23 šalys, įskaitant 17 EST EMTIK narių.

EST duomenų atsisiuntimas

Tyrėjai duomenis gali atsisiųsti keliais skirtingais būdais. Tyrimo bangų duomenis galima atsisiųsti SAS, SPSS ir STATA formatais. Be to, registruoti vartotojai, naudodamiesi mūsų statistinės analizės įrankiu (angl. ESS Cumulative Data Wizard), gali atsisiųsti norimus duomenų poabičius pagal bangas, šalis ir (arba) kintamuosius SPSS, STATA arba CSV formatais.

Duomenų analizė internete

EST internetinės duomenų analizės įrankį NESSTAR sukūrė NSD – Norvegijos mokslinių tyrimų duomenų centras. Įrankis leidžia atlikti nesudėtingą EST duomenų analizę neišeinant iš interneto naršyklės. Analizuoti galima visus nuo 2002–2003 m. EST surinktus duomenis (nesstar.com).

Elektroninė mokymosi priemonė

EST elektroninėje mokymosi priemonėje EduNet pateikti praktiniai pavyzdžiai ir užduotys, kurių tikslas yra padėti duomenų vartotojams orientuotis viso tyrimo proceso metu – tiek formuluojant teorinę problemą, tiek interpretuojant statistinius rezultatus.

Gerovė yra svarbi

Remdamiesi 1-ojoje–6-ojoje bangose surinktais tyrimo duomenimis, keli mokslininkai parengė ataskaitą apie gerovės dėmenis, kurie buvo tiriami EST. Ataskaita „Europiečių gerovės įvertinimas ir aptarimas“ buvo išplėsta sukūrus naują interneto svetainę (esswellbeingmatters.org).

Tiriant visuomenės požiūrius, informuojant viešąją politiką

Šis rezultatus pristatantis leidinys yra trečioji iš mūsų parengtų ataskaitų, kuriose aptariami moksliniai tyrimai, atlikti remiantis EST duomenimis. Pirmoji ataskaita paremta pirmųjų trijų tyrimo bangų duomenimis, o antroji ataskaita – pirmųjų penkių tyrimo bangų duomenimis. Pastarąjį leidinį taip pat yra išsivertusios mūsų Bosnijos, Latvijos ir Liuksemburgo nacionalinės komandos.

Svarbiausi rezultatai

Pristatant kintančių klausimyno modulių temas, šiai dienai jau yra išleisti devyni „Svarbiausių EST rezultatų“ leidinio numeriai. Visus devynis numerius galima peržiūrėti arba atsisiųsti EST svetainėje:

1. Pasitikėjimas teisingumu (taip pat parengta kroatų kalba).
2. Požiūriai į gerovę Europoje (taip pat parengta kroatų, Kipro graikų ir ukrainiečių kalbomis).
3. Ekonominė krizė, darbo kokybė ir socialinė integracija (taip pat parengta serbų kalba).
4. Kaip europiečiai supranta ir vertina demokratiją (taip pat parengta albanų, bulgarų, italų, lietuvių ir slovakų kalbomis).
5. Europiečių asmeninė ir socialinė gerovė (taip pat parengta albanų, prancūzų, lietuvių, rusų, slovakų ir slovenų kalbomis).
6. Sveikatos socialinė nelygybė ir jos veiksniai (taip pat parengta danų, prancūzų, vokiečių, airių gėlų, italų, lietuvių, rumunų, slovenų ir ispanų kalbomis).
7. Požiūriai į migraciją ir jų kontekstas (taip pat parengta kartvelų, vokiečių, žydų, lietuvių, norvegų, slovenų ir ispanų kalbomis).
8. Europiečių požiūriai į gerovę: praeitis, dabartis ir ateitis (taip pat parengta vokiečių ir ispanų kalbomis).
9. Europiečių požiūriai į klimato kaitą ir energijos išteklius (taip pat parengta vokiečių, slovakų ir ispanų kalbomis).
10. Teisingumas ir sąžiningumas Europoje (taip pat parengta bulgarų ir prancūzų kalbomis).

SUŽINOKITE DAUGIAU APIE EUROPOS SOCIALINIŲ TYRIMĄ

Europos socialinis tyrimas yra Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumas (angl. ESS ERIC), kuris teikia duomenis apie skirtingų šalių gyventojų požiūrius, įsitikinimus ir elgseną.

Jei turite bendro pobūdžio klausimų arba norite gauti išsamesnės informacijos apie Europos socialinį tyrimą, kreipkitės į EST komandą, dirbančią Londono Sičio universitete:

+44 (0)20 7040 4907

ess@city.ac.uk

europeansocialsurvey.org

esswellbeingmatters.org

facebook.com/EuropeanSocialSurvey

linkedin.com/company/european-social-survey

twitter.com/ESS_Survey

youtube.com/EuropeanSocialSurveyERIC

2021 m. kovas

Leidinio lietuvių kalba mokslinės redaktorės – Ligita Šarkutė ir Gintarė Vaznonienė, Vytauto Didžiojo universitetas.

Iš anglų kalbos vertė Donata Berūkštienė, Vytauto Didžiojo universitetas.